

XX. YÜZYIL TÜRKİYE'SİNİN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM ÖNDERİ MAREŞAL GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Yrd. Doç. Dr. Zekeriya TÜRKMEN*

Öz

Mustafa Kemal Atatürk, Türk Tarihi'nin son asrında en geniş onarım ve dönüşümü gerçekleştiren bir önder olarak Türklerin toplumsal hafızasında yerini almıştır. Hatta onun önderliğiyle gerçekleşen Türk İstiklal Mücadelesi sömürge idaresi altında kalmış, mazlum milletlerinde kurtuluş ümidi olmuştur. Muharebe alanlarında sergilediği askerî liderliği yanında, devlet kurucusu olarak siyasi ve sosyal alandaki önderliği de tartışılmaz olan Atatürk'ün, gerçekleştirdikleri dikkate alındığında "dönüştürücü/dönüşümcü lider" tanımlamasına uyduğu görülmektedir. Aslında Osmanlı aydınlarının XVIII. yüzyıldan itibaren Türk toplumu için düşünüp de bir türlü gerçekleştiremediği zihniyet değişimini, öncelikle etrafındaki lider kadroyu örgütleyerek fikri atmosferi oluşturduktan sonra köklü yenileşme çabalarını toplumsal tabana yayarak- başarıya ulaştırmış; Türk çağdaşlaşma tarihine adını silinmemek üzere yazdırmıştır.

O, Türk milleti'ne manevi miras olarak bıraktığı akıl ve bilim temelinde dayanan düşünce sistemine bağlı kalınmasını öğütlerken, Türkiye'de gerçekleştirmeyi planladığı bütün yenilik hareketlerini de bu temel üzerine inşa etmeye gayret etmiştir. O, "Milletimizin siyasi ve sosyal hayatında, milletimizin fikri terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır" derken, çağdaş uygarlık yolunda yapılan bütün yenileşme hareketlerinin bu temele dayandırılması mecburiyetini vurgulamıştır. Çağın bilim felsefesini temel alan Atatürk, daima insan unsurunu ön planda tutarak idarî bakımdan millî, siyasi bakımdan da "laik, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti"ni kurarken siyasi ve toplumsal dönüşümü büyük ölçüde gerçekleştirmiştir. Onun eğitim-öğretim hayatının ilk yıllarından itibaren ortaya koyduğu fikirler ve ilkeler ile takip ettiği yöntem ve gerçekleştirdiği yenilikler iyi analiz edilirse faaliyetlerin her aşamada aslında bir yönetici lider gibi değil de bir dönüştürücü lider olarak hareket ettiğini görülecektir. Onun önderliğinin eseri olan Türkiye Cumhuriyeti'nin bugün ulaştığı düzey, Atatürk'ün yerleştirdiği akılcı zihniyetin

* İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

bir tezahürüdür. Bu yazımızda bir “millî önder” olarak Atatürk’ün liderlik özellikleri üzerinde kısaca durulduktan sonra XX. yüzyılın ilk yarısında gerçekleştirilen ve Türk milleti’nin büyük çaplı değişim ve dönüşümüne yol açan Türk inkılabının başarısındaki rolü ve etkisi üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Dönüştürücü Lider, Türkiye Cumhuriyeti, Türk Milleti, Önder, Türk İnkılabı.

Change And Transformation Leader Of Turkey In 20th Century: Marshal Gazi Mustafa Kemal Atatürk

Abstract

Mustafa Kemal Atatürk took his place in the collective memory of Turks as a leader who carried out the most extensive social restoration and transformation in the previous century of Turkish History. The Turkish Independence War, which took place under his leadership, was aimed to realize the liberation of the oppressed nations who remained under the pressure of colonial rule. Together with his military commandship manifested in the battlefields, it is obvious that Atatürk was the unquestionable founder of the new Turkish state and political and social formation. Then this definition “transformative / transformational leader” is very much suitable for him. In fact, the Ottoman intellectuals starting from the beginning of the 18th century, had attempted for a change of mentality for the Turkish society; Atatürk could achieve this only by establishing an intellectual atmosphere by organizing the leader cadres around him and then by spreading this movement deep in to the society. By the way, his name is engraved to the contemporary Turkish history and will be never erased.

He made a tremendous effort to build all his reform movements upon the base of reason and science, which was the main legacy of him for the Turkish nation. He had strongly advised his nation to adhere to this heritage. As he quotes “Both in the political and social life of our nation and intellectual culture, science and knowledge will be the main guide”, he emphasizes that all the reform movements aiming the modern civilization should be based upon science and knowledge. Atatürk grounded himself on the contemporary philosophy of science and always prioritized the human factor, so that the executive organs of the state would be national and politically “laicist, democratic and social state of law, the Turkish republic.” With the foundation this republic, he achieved the social transformation to a large extend. If we follow all his ideas and principles starting from his early education and look at his methods and analyze what he had realized, we understand that he is not an administrative leader but a transformative leader indeed. The current level of his greatest work, the Turkish Republic is the best manifestation of the rationalist understanding, which was situated by him. This article first discusses the leadership specifications of Atatürk as a “national leader” then we talk upon the role and impact of his leadership in the success of the Turkish Revolution in the first half of the 20th century, which has transformed the Turkish nation enormously.

Keywords: Mustafa Kemal Atatürk, Transformation Leader, Republic of Turkey, Turkish Nation, Leader, Turkish Revolution.

Giriş

Mustafa Kemal Atatürk, son asır tarihinde Türkiye’nin en geniş onarım ve dönüşümü gerçekleştiren bir önderi olarak Türklerin toplumsal hafızasında

yerini aldığı gibi, sömürge idaresi altında kalmış mazlum milletlerin de kurtuluş ümidi olmuştur. O bu önderliği ile aslında tarihi bir rolü de üstlenmiştir. Muharebe alanlarında sergilediği askeri liderliği yanında, devlet kurucusu olarak siyasi ve sosyal alandaki önderliği de tartışılmaz olan Atatürk'ün, gerçekleştirdikleri dikkate alındığında “dönüştürücü/dönüşümcü lider” tanımlamasına uyduğu görülmektedir. Aslında Osmanlı aydınlarının XVIII. yüzyıldan itibaren Türk toplumu için düşünüp de bir türlü gerçekleştiremediği zihniyet değişimini, öncelikle etrafındaki lider kadroyu örgütleyerek fikri atmosferi oluşturduktan sonra köklü yenileşme çabalarını toplumsal tabana yayarak Mustafa Kemal Atatürk başarıya ulaştırmış; Türk çağdaşlaşma tarihine adını bir daha silinmemek üzere yazdırmıştır.

O, Türk Milleti'ne manevi mirası olarak akılcı felsefi yolu yani akıl ve bilim temeline dayanan düşüncüyü her zaman rehber edinmesini öğütlerken, Türkiye'de gerçekleştirmeyi planladığı bütün yenilik hareketlerini de bu temel üzerine inşa etmeye gayret etmiştir. “Milletimizin siyasi ve sosyal hayatında, milletimizin fikri terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır.” derken, çağdaş uygarlık yolunda yapılan bütün yenileşme hareketlerinin bu temele dayandırılması mecburiyetini vurgulamıştır. Çağının bilim felsefesini temel alan Atatürk, daima insan unsurunu ön planda tutarak idari bakımdan milli, siyasi bakımdan da “laik, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti”ni kurarken aslında siyasi ve toplumsal dönüşümü büyük ölçüde gerçekleştirmiştir. Onun eğitim-öğretim hayatının ilk yıllarından itibaren ortaya koyduğu fikirler ve ilkeler ile takip ettiği yöntem ve gerçekleştirdiği yenilikler iyi analiz edilirse faaliyetlerin her aşamada aslında bir yönetici lider gibi değil de bir dönüştürücü lider olarak hareket ettiğini göstermektedir. Onun önderliğinin eseri olan Türkiye Cumhuriyeti'nin bugün ulaştığı düzey, Atatürk'ün yerleştirdiği akılcı zihniyetin bir tezahürüdür. Bu yazımızda bir “millî önder” olarak Atatürk'ün liderlik özellikleri üzerinde kısaca durulduktan sonra XX. yüzyılın ilk yarısında gerçekleştirilen ve Türk Milleti'nin büyük çaplı değişim ve dönüşümüne yol açan Türk inkılabının başarısındaki rolü ve etkisi üzerinde durulacaktır.

a. Türk Çağdaşlaşmasının Önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yetişmesi

Atatürk'ün yetiştiği ortama bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin sınır kesimini oluşturan bir yerde doğmuş; yurdunu, evini-ocağını kaybetme tehdidi altında bulunan Balkanlar bölgesinde eğitimini tamamlamıştır. Onun yetiştiği kültür çevresi, Osmanlı Devleti'nin en hareketli bölgelerinden, etnik açıdan da bakıldığında en karmaşık yerlerinden biriydi. Anadolu'dan Balkanlara göç etmiş Türklerin, o coğrafyada gerçekleştirdikleri köklü kültürün yanında sınırlı da olsa Batı kültürü onun yetiştiği dönemde sahil bölgesindeki şehirlerde etkisini göstermekte idi. Bir askeri deha olarak onun yetişmesinde dört etkenin önemli rolü vardır. Bunlar, yetiştiği kültür çevresi, yetiştiği dönemdeki siyasi-askeri ortam; gördüğü eğitim, katıldığı muharebeler ve muharebelerde elde ettiği tecrübeler; kişisel özelliklerinin askerliğe ve bütün bu gelişmelere uyumluluğudur.

Atatürk'ün yetişmesinde ilk çocukluk yıllarının geçtiği aile çevresinin yanında eğitim gördüğü dönem, yani 1881'den 1905 yılına kadar geçen 24 yıllık zaman dilimi dikkate alındığında, tarihte derin izler bırakan önemli olay ve gelişmelerin yaşandığı görülür. Özellikle mahalle mektebi daha sonra çağdaş okullarda devam eden eğitim-öğretim döneminde yaşadıkları, onun kişiliğinin şekillenmesinde çok etkili olmuştur. Selanik, Manastır ve nihayet Osmanlı başkenti İstanbul'da aldığı Harbiye Mektebi eğitiminin yanı sıra bu okullarda kurduğu arkadaşlıklar, etkilendiği öğretmenler onun liderlik özelliklerinin gelişmesi ve olgunlaşmasında rol oynamıştır.¹ Mustafa Kemal'in bilinçli öğrenme istek ve çabasının yanı sıra üstün algılama ve kavrayış yeteneği, kitap okuma alışkanlığı ve kitap sevgisi liderlik özelliklerinin pekişmesine etki etmiştir.² Özellikle tarihe karşı büyük ilgi duyması, onun gelecekte karşılaştığı hadiseler karşısında akılcı ve tutarlı bir tavır sergilemesine zemin hazırlamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün biyografisini yazanlar aile bireylerinden anne, baba ve dayısından sonra onun kişiliğini etkileyen şahsiyetlerden en önemlisinin ilkökul öğretmeni Şemsî Efendi olduğu noktasında birleşmişlerdir. Türk eğitim tarihinde pedagojik yaklaşımın öncüsü sayılan Şemsî Efendi, aslında daha çocuk denecek yaşta iken öğrencisine disiplinin yanı sıra yenilikçi fikirlere açık biri olarak yetişmesine etki de bulunmuştur. Selanik Askerî Rüştiyesi'nden sonra devam ettiği Manastır Askerî İdadisi ise onun çocukluktan ilk gençlik dönemine geçişte kişiliğinin şekillenmesi ve olgunlaşmasında büyük etkiler, izler bırakmıştır. Rüştiyeden itibaren matematik dersine verdiği önem, geleceğin lideri olarak onun akılcı ve hesap-kitap adamı olmasını doğrudan etkilemiştir. Özellikle Manastır Askerî İdadisi öğrenciliği döneminde derslerdeki başarısının yanı sıra arkadaş çevresinde sergilediği lider davranışları ile örnek bir birey olarak beliren Mustafa Kemal, dönemin en başarılı ve seçkin münevverleri olan öğretmenlerden dersler alarak kişiliğini olumlu yönde geliştirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kötü kaderinin iyi eğitilmiş insanlar tarafından değiştirilebileceğine inanmış öğretmen-eğitimci kadrosunun yetiştirdiği bir şahsiyet olan Mustafa Kemal, Süleyman Hüsnü Paşa, Mehmet Emin (Yurdakul), Namık Kemal, Tevfik Fikret, Abdülhak Hamit gibi fikir adamları ve yazarların eserleriyle fikrî yönden kendini olgunlaştırmıştır. Nitekim O, "*milletleri uyandıracak olan fikir adamları, devlet adamlarıdır*" görüşünden hareketle yarınlara yükünü omuzlamaya aday bir kişi bilinciyle kendini yetiştirmiştir.³ Harbiye Mektebi ise onun milli değerlerde olduğu kadar, evrensel değerler konusunda da olgunlaşmasına zemin hazırlamıştır. Mustafa Kemal, Harbiye'de etkisi altında kaldığı ve hayatı boyunca da ayrılmadığı "*Türkçülük*" fikrinin yanında "*Yenilikçi*" fikirlere de sahip bir kişilik olarak kendini kabul ettirmiştir. Bu

¹ Yahya Akyüz, "Atatürk'ü Yetiştiren Öğretmenlerden Birkaçı", *Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu (9-10 Nisan 1981) Bildirileri*, Ankara 1981, s. 109. Atatürk'ü yetiştiren öğretmenler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Sönmez, *Atatürk'ün Yetişmesi ve Öğretmenleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.

² Ali Güler, "Atatürk'ün Yetişmesi ve Kişiliğini Etkileyen İnsanlar, Olaylar, Düşünceler", *Atatürkçülük Konferansları I*, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, s. 187.

³ Güler, "a.g.m.", s. 194.

yönüyle bakıldığında, fikrî tartışmalarda yaptığı konuşmalar ve söyledikleriyle etrafındaki arkadaş çevresini etkilemesini bilmiştir.

Harbiye Mektebi'nde geçen başarılı eğitim-öğretim hayatından sonra Harp Akademisi'ne (Erkân-ı Harbiye Mektebi) giden Mustafa Kemal, üç yıl süren bir eğitimin ardından kurmay yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur.⁴ Harp Akademisi'nde ders aldığı Topçu Feriki Ahmet Muhtar, Kurmay Binbaşı Refik, Kurmay Yarbay Nuri, Pertev Paşa, Hasan Rıza Bey, Zeki Bey ve Fevzi Beyler kendisini olumlu yönde etkilemiştir. Akademi eğitimi esnasında arkadaşlarıyla fikrî tartışmalara da katılarak buralarda etkili konuşmalar yaparak genç subaylık çağlarından itibaren lider özellikleriyle onlar üzerinde etki bırakmıştır. Dönemin önde gelen askerlerinden olan Osman Nizamî Paşa⁵ ile olan bir karşılaşmasında Mustafa Kemal fikirleriyle etrafında büyük ilgi uyandırmıştır. Nitekim Osman Nizamî Paşa bir ara kendisine şunları söylemiştir:

“Mustafa Kemal oğlum, sen, bizler gibi yalnız erkân-ı harp (kurmay) zabiti olarak normal bir hayata atılmayacaksın. Keskin zekan ve yüksek kabiliyetin memleketin geleceği üzerinde müessir olacaktır. Bu sözlerimi bir kompliman olarak alma. Sendeki, memleketin başına gelen büyük insanların daha gençliklerinde gösterdikleri müstesna kabiliyet ve zekâ emareleri görmekteyim. İnşallah yanılmamış olurum.”⁶

Mustafa Kemal,

“Harp Akademisi'nde, askerliğin uzmanlık bilimleri yanında hitabet, yabancı dil, sosyolojiye de merak sardı. Bu arada, istibdat idaresinin yasak etmiş olduğu inkılâpçı edebiyata da dadandı. Fransız İhtilâli bildirilerini okuyor; Namık Kemal'in özgürlük ile ilgili şiirlerini ezberliyordu.”, “...Fransızca ve Almanca bildiği için, bu dillerden mesleği ile ilgili çeviriler yapmış olduğu bilinmektedir. Okumuş olduğu eserler arasında, askerlik mesleği ile ilgili olanlar başta gelmekle beraber, tarih, sosyoloji, hukuk kitapları vardı.”, “Devrin Türk şair ve edipleri arasında Ziya Paşa, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Emin, Süleyman Nazifi beğenirdi... Fransız düşünürlerinden Voltaire, Rousseau, Montesquieu'yu okumuştur. İhtilâl simalarından Mirabeau, Danton ve Robespierre ile Napoleon'u okumuştur. August Comte, Durkheim ve Bergson'u, Wells'in Cihan Tarihi'ni de hatmetmiş olduğu anlaşılmaktadır.”⁷

Mustafa Kemal'in bizzat kendi yazdığı not defterlerine bakıldığında onun Türk-İslam dünyasının önde gelen şahsiyetlerinin eserlerini de yakından tanı-

⁴ Mustafa Kemal'in Erkân-ı Harbiye Mektebi (Harp Akademisi)'nde eğitim gördüğü devre (1902-1905), 57. dönem olarak kayıtlıdır. 57. dönem toplam 37 kişi ile akademi eğitimine başlamış, bunların ancak 13 kişisi mezun olarak kurmay olmaya hak kazanırken, 24 kişi mümtaz olarak mezun olmuştur. (Y.N)

⁵ Osman Nizamî Paşa (1856-1939). Bolu-Gerede'de doğmuş, ilköğrenimini Bolu'da tamamladıktan sonra İstanbul'da Kuleli ve Harbiye Mektebi'nde eğitim görmüştür. Berlin ve Roma sefirliğinde bulunmuş, Nafia Nazırlığı görevini ifa etmiştir. Mustafa Kemal ile -muhtemelen 1902 yılında- tanıştıklarında kendisiyle ilgili fikirlerini açıklamıştır. (YN)

⁶ Ali Güler, *Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara 2003, s. 55.

⁷ Enver Ziya Karal, “Atatürk ve Devrim”, *Konferanslar ve Makaleler*, Ankara 1980, s. 5-9.

dığı anlaşılmaktadır. Farabi'nin, Hoca Ahmet Yesevi'nin, Mevlana'nın, Yunus Emre ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin Türk dünyasının önder şahsiyetleri olduğu gerçeğini yakından bilen birisi olarak bu şahsiyetlerin eserlerinden yaptığı alıntılarını kısa notlar halinde kaydetmiştir.⁸

Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitim süreci, aldığı görev ve sorumluluklar ile fikir ve düşünceleri Türk toplumundaki çağdaşlaşma hareketi açısından incelendiğinde çağın en büyük dönüştürücü lideri olduğu ortaya çıkmaktadır. Atatürk, bu önderliği ile aslında tarihi bir rolü de üstlenmiştir. Muharebe meydanlarında sergilediği askerî liderliği yanında, devlet kurucusu olarak siyasi ve toplumsal alandaki önderliği de tartışılmaz olan Atatürk, gerçekleştirdikleri dikkate alındığında “dönüştürücü lider” veya “dönüşümcü lider” tanımlamasına uymaktadır.⁹

Gerçekleştirdiklerine bakılırsa Atatürk, Türk çağdaşlaşma hamlesinde hedeflenen toplumsal değişimin temelinde zihniyet değişimine dayandığını bilen bir sosyal tabip hüviyetiyle harekete geçmiştir. O, öncelikle İstiklâl Mücadelesi'ni başarıyla sonuçlandırmış, daha sonra da siyasi, toplumsal, eğitim ve kültür alanlarında köklü değişim ve dönüşümü gerçekleştirip çağa ayak uydurabilecek bir Türk toplumu yaratma hedefiyle etrafındaki kadroyla yeni devletin temellerini atmıştır.

Türk tarihinde XVIII. yüzyıl başlarından itibaren gerçekleştirilmesi bir zuretle haline gelen reform hareketleri, XIX. yüzyılda da artarak devam etmiş, ancak belirtilen yüzyılda Batı etkisiyle başlatılan yenileşme hareketlerine rağmen ülkede hedeflenen çağdaşlaşma hamlesinde bir türlü ulaşılmak istenen düzeye varılamamıştır. Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde uygulamaya konulan geniş çaplı reform hareketleri, devlet adamları, bürokratlar ve aydınlar ile toplumun önde gelenleri tarafından tam anlamıyla anlaşılıp benimsenemediğinden başarı şansı bulamamıştır. Atatürk'ün başlattığı topyekün kalkınma ve çağdaşlaşma hareketi ise inanmış bir önder ve kadronun başlattığı ve bunu halka benimsettiği köklü bir yenileşme hareketi olarak tarihteki yerini almıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'u çıkışıyla başlayan Türk İstiklâl Mücadelesi'nin hemen ardından gerçekleşen bir dizi siyasal, toplumsal ve kültürel devrimler onun liderlik başarısının en büyük göstergesi olmuştur.¹⁰ Aslında Osmanlı aydınlarının Türk toplumu için düşünüp de bir türlü gerçekleştiremediği zihniyet değişimini gerçekleştirmeyi kendine en büyük hedef olarak gören Atatürk, öncelikle etrafındaki lider kadroyu örgütleyerek işe atılmış, kamuoyunu bilinçlendirmek amacıyla basını etkili bir araç olarak kullanmasını bilmiş, bununla fikrî atmosferi oluşturduktan sonra köklü yenileşme çabalarını toplumsal tabana yayarak başarıya ulaştırmıştır.

⁸ Ayrıntı için bkz. *Atatürk'ün Not Defterleri*, Cilt: I-XII, (Yay. Hz. Zekeriya Türkmen vd.leri.), Genkur. ATASE Bşk.lığı, Ankara 2003-2009.

⁹ Ali Güler, “Dönüştürücü (Transformational) Liderlik Kavramı ve Dönüştürücü Lider Olarak Atatürk”, *Atatürk Haftası Armağanı Dergisi*, Sayı: 27, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2000, s. 15-22.

¹⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkış süreci ve sonrasında gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zekeriya Türkmen, *Mütarekeden Milli Mücadeleye Mustafa Kemal Paşa (Ekim 1918-Ocak 1919)*, Bengi Yayınları, İstanbul 2010.

Türk Milleti'ne akıl ve bilimi esas kabul eden düşünce sistemini her zaman rehber kabul etmesini öğütleyen Atatürk, Türkiye'de gerçekleştirmeyi planladığı bütün yenilik hareketlerini de bu temel üzerine kurmaya gayret etmiştir. *"Milletimizin siyasi ve sosyal hayatında, milletimizin fikri terbiyesinde de reberimiz ilim ve fen olacaktır."* derken, çağdaş uygarlık yolunda yapılan bütün yenileşme hareketlerinin bu temele dayandırılmasının zorunluluğunu vurgulamıştır. Yapılan köklü yenilik hareketleri konusunda 30 Ağustos 1925'de Kastamonu'da halka hitap ederken şunları söylemiştir: *"Yaptığımız ve yapmakta olduğumuzu inkılapların (devrimlerin) amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkına bütünüyle çağdaş, bütün anlam ve biçimiyle uygar bir toplum durumuna ulaştırmaktır. İnkılaplarımızın temel ilkesi budur."*¹¹

Çağının bilim felsefesini temel alan Atatürk, daima insan unsurunu ön planda tutarak idari bakımdan millî, siyasi bakımdan da *"laik, demokratik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti"*ni kurarken siyasi ve toplumsal dönüşümü büyük ölçüde gerçekleştirmiştir. Aslında eğitim-öğretim hayatının ilk yıllarından itibaren ortaya koyduğu fikirler ve ilkeler ile takip ettiği yöntem ve gerçekleştirdiği yenilikler iyi analiz edilirse onun her aşamada bir yönetsel lider gibi değil de, bir dönüştürücü lider gibi hareket ettiğini görmek mümkündür. Nitekim, onun önderliğinin eseri olan Türkiye Cumhuriyeti'nin 94. yılını geride bıraktığı bugün ulaştığı düzey, Atatürk'ün yerleştiği bilim temelli akılcı zihniyetin bir tezahürüdür.

b. Önder/Lider Kavramı ve Toplum Mühendisliğinde Önderin Sorumluluğu

Önderlik, birçok bilim alanının konusuna girmekle birlikte, akıl, zeka, cesaret, ikna yeteneği, kitleleri harekete geçirme enerjisi, hırs, sevgi, duyarlılık, dürüstlük, kararlılık, irade, dayanıklılık, etkili dış görünüş, tevazu, dikkat, kavrayış konusunda olgunluğu gerektiren karizmatik bir kişiliktir. Önderin ortaya çıkmasında yetenek ve maharetlerinin yanı sıra aldığı eğitim, meşruiyete verdiği önem, teşkilatçılık konusundaki başarısı, fikir ve düşünceleriyle çalışma disiplini de etkilidir.¹² Önder ya da liderin en önemli özelliklerinden birisi belki de en önemlisi, içinden çıktığı toplumu belirlenmiş bir hedefe ulaştırmak üzere yönlendirici rolü üstlenmektir. Liderlikle ilgili araştırmalarda çeşitli lider tasnifleri de yapılmıştır: askerî lider, karizmatik lider, dönüştürücü/dönüşümcü lider gibi.

Bilgi çağının insanları, hızla gelişen ve değişen şartlara ayak uydurmanın sıkıntısını yaşarken, günümüzde bilgi üretiminin ve onu takip etmenin hızına erişmek mümkün olamamaktadır. Sosyal bilimcilerin tanımlamasıyla toplum mühendisi olarak görülen önderlerin, çok yönlü, karizmatik kişilik sahibi olmalarının yanında bilginin gücüne inanmış, bilgiyle önderliğini pekiştiren kişiler olmaları gerekmektedir.¹³ İşte Atatürk, bu yönüyle bakıldığında kendini

¹¹ Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, İş Bankası Yayınları, Ankara 1969, s. 41.

¹² İsmail Doğan, "Çağdaş Liderlikte Sosyolojik Boyut ve Atatürk", *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi (12-16 Kasım 2007) Bildirileri*, Cilt: II, Atatürk Araştırma Merkezi Bşk.lığı Yay., Ankara 2010, s. 2425-2426.

¹³ Ali Güler, *Atatürk ve Cumhuriyet*, s. 69.

çağının bilgileriyle donatmış, bilgiyi ve akılcı düşüncüyü temel almış bir önder özellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Bundan dolayı da Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde büyük ve köklü değişim ve dönüşüm hareketini başarıyla tamamlamıştır.

Bir lider olarak Atatürk konusunda bugüne kadar pek çok eser kaleme alınmıştır. Onun liderlik özelliklerini araştıranlar çeşitli başlıklar altında incelemeler yapmışlardır. Bu araştırmaların hemen hemen hepsinde onun tarih bilgisine, açık sözlülüğüne, idealistliğine, geleceğe yönelik yaptığı doğru kestirimlere, eylemlerindeki sür'at ve dayanıklılığına, sabır ve ikna gücüne, nerede harekete geçip nerede durması gerektiğini bildiğine dair çeşitli özelliklerini sıraladıklarına görülür.¹⁴ Amerikalı General Charles Sherrill, Atatürk'ün çift kanallı bir aklının olduğunu ifade ederken, sağlam bir tarih bilgisine sahip olmasından dolayı da diğer liderlerden üstün özellikleri olduğunu vurgulamıştır.¹⁵ Atatürk, sağlam tarih bilgisiyyle zamanın önünde koşarak başarılı bir liderlik örneği sergilemiştir.¹⁶ Özellikle Manastır Askerî İdadisi'ndeki öğrencilik döneminden itibaren tarihe büyük önem verdiği, daha sonraki eğitim döneminde olsun, mesleki yaşamı döneminde olsun tarih kitaplarının her zaman baş ucu kitabı olarak yanında bulunduğunu görmek, tarihin bilgelğine sıkça müracaat ettiğini anlamak pekâlâ mümkündür.¹⁷

Tarih çağları içindeki değişimi anlayabilmek için, düşünce alanındaki dönüşüm sürecini, bunun temel esaslarını ortaya koymak buna göre gelişmeleri yorumlamak gerekir. Dönüştürücü liderlik kavramı da çağımızdaki bilim felsefesinin bir ürünüdür. Özellikle XVIII. yüzyılda Avrupa'da beliren "*Aydınlanma Çağı*"nın ürünü olan akıl ve bilim temelli düşünce sisteminin XIX. ve XX. yüzyıllarda ulaştığı düzey, bugünlerin "*postmodern*" diye adlandırdığımız yaklaşımlarına temel teşkil etmiştir. Postmodern dönemi içinde barındıran XX. yüzyılda psikoloji, sosyal psikoloji yanında eğitim ve bilim alanındaki gelişmelerle yönetim ve siyaset alanlarındaki değişim ve dönüşüm yeni bir lider tanımlamasını ortaya çıkarmıştır. Özellikle XX. yüzyılın son çeyreğine doğru ortaya çıkan yeni bilim felsefesi, katı ideolojilerin tartışılır hale gelmesine zemin hazırlarken, insanlığı hızlı bir değişim ve dönüşüm sürecine yönlendirmiştir.¹⁸ Bu süreçte, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyıl başlarında dünyayı iktisadî-siyasî anlamda etkilemiş olan düşünürlerin fikirleri eleştirilmeye başlanmış; bunların yerine "*eleştirel akılcı tavır*" hakim olmaya başlamıştır.¹⁹ Bu yönüyle bakıldığında XX. yüzyılın önde gelen düşünürlerinden Karl Popper'in, bilimi temel

¹⁴ Ayrıntı için bkz. Adnan Nur Baykal, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Liderlik Sırları*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 2009.

¹⁵ General Charles Sherrill, *Üç Adam: Kemal Atatürk, Roosevelt, Mussolini*, (Çev. Cemal Bükerman), İstanbul 1937, s. 130.

¹⁶ Hikmet Özdemir, *Atatürk'ün Liderlik Sırları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006, s. 159.

¹⁷ Zekeriya Türkmen, "Mustafa Kemal Atatürk'e Tarihi Sevdiren Tarih Öğretmeni Topçu Kolağası Mehmet Tevfik (Bilge) Bey: Atatürk'ün Eğitimi ve Yetişmesine Etkileri", *10 Kasım Atatürk Haftası Armağanı Dergisi*, Sayı: 40, Genkur. ATASE Bşk.lığı Yay., Ankara 2013, s. 21-37.

¹⁸ Hasan Şimşek, *21. Yüzyılın Eşiğinde Paradigmalar Savaşı, Kaostaki Türkiye*, İstanbul 1997, s. 142-150.

¹⁹ Taha Akyol, *Bilim ve Yanılgı*, İstanbul 1997, s. 49-50.

alan, bundan dolayı da totaliterliğe ve kapalı topluma karşı çıkan, liberalizmi ve açık toplumu savunan düşünce ve anlayış, özellikle yüzyılın sonlarına doğru bütün toplumları etkisi altına almıştır.²⁰ Bunun sonucunda yakın geçmişte liderlikle ilgili tanımlar ve liderden beklentiler de değişime uğramıştır. İşte bu beklentileri karşılayabilen, diğer bir ifadeyle toplumsal alanda büyük değişim ve dönüşümleri yapabilenler, “dönüştürücü lider” veya “dönüşümcü lider” olarak kitleleri harekete geçirmekte, içinde yaşadıkları toplumu kısa sürede hedeflenen düzeye çıkarmaktadırlar.²¹ Gelecekle ilgili belirsizliklerin yoğun olduğu dönemde nerede, nasıl hareket edilmesi gerektiğini öngören, toplumu henüz denememiş, tecrübe edilmemiş bir sisteme yönlendiren, karşılaştığı sorunları da toplumun çıkarları doğrultusunda çözümlemesini bilebilen liderler yukarıda tespit ettiğimiz tip lider tanımlamasına uymaktadırlar. Bu tip liderlerdeki birikim ve zamanı en iyi şekilde planlama becerisi de önde gelen özelliklerdendir. Bu tür bir birikime sahip dönüştürücü lider, kültürel öğeleri yani topluma ait tüm değer ve sembollerle ilgili unsurları ustaca kullanır. Bundan dolayıdır ki, dönüştürücü liderler bağrından çıktıkları milletlerin “toplum yapısını, tarihini, kültürel değerlerini, inançlarını, gelenek-göreneklerini” velhasıl tüm değerlerini çok iyi bilen, bunların sosyal psikoloji ve sosyal antropoloji üzerindeki etkilerini çok iyi tahlil eden kişiler olarak öne çıkmaktadırlar.

Özellikle toplumsal değişim ve dönüşüm hareketinin gerçekleştirilmesinde iki tip lider önemli role sahiptir. Normal dönem “yönetsel lider”ler, pragmatik değişim süreci içinde evrimi ve yavaş değişimi temel alırlarken, “dönüştürücü lider” ise hızlı değişim olan devrimi yani baş döndürücü bir hızla gelişen pragmatik değişimi esas alır.²² Her dönüştürücü lider, kurduğu sistemi, vizyonunu ve ülkülerini bir başka yönetsel lidere teslim ederek misyonunu tamamlar. Çünkü kurulan bir sistemin belirlenmiş bir yolda işletilmesi ve yürütülmesi başka bir beceri ve yetenek gerektirir. Burada yönetsel lider devreye girmektedir.²³

Bahsedilen “dönüştürücü lider / dönüşümcü önder” tanımından hareketle mütareke döneminden itibaren Kurtuluş Savaşı ve sonrasında gerçekleştirilenler bir bütün olarak ele alındığında Mustafa Kemal Atatürk’ün tam anlamıyla büyük bir dönüştürücü lider olarak ortaya çıkarak tarihi görevini yerine getirdiğini söylemek mümkündür. Atatürk, içinde yaşadığı dönemin temel dinamiklerini çok iyi kavramış ve bu büyük dönüşümü gerçekleştirmiştir. Türk tarihinde belki de en büyük toplumsal değişim ve dönüşüm hareketini gerçekleştirerek millete yeni bir dinamizm aşlamıştır.

XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte bireyin toplumdaki yerinin ne olduğu tartışılmaya başlanmış, önce Batı dünyasında meydana gelen bir dizi toplumsal değişim ve dönüşüm hareketi zamanla bununla ilişkide olan diğer toplumları da etkisi altına almış-

²⁰ K. Popper’in görüşlerine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Karl R. Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, (Çev. Harun Rızatepe - Mete Tunçay), Liberte Yayınları, Ankara 2008.

²¹ Şimşek, *a.g.e.*, s. 164-165.

²² Ali Güler, *Atatürk ve Cumhuriyet*, s. 75-76.

²³ Şimşek, *a.g.e.*, s. 166.

tır. Bu süreçte merkezî otoriteye karşı bireysel tutumların ne olması gerektiği tartışılır hale getirilirken, akıl ve bilim temelli “pozitivist” yaklaşımlar aydınlar arasında giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Batı’da kilise otoritesine karşı çıkan, laik devlet sistemini savunanların artmasıyla birlikte “*Millî Devlet (ulus-devlet)*”, “*insan hakları*”, “*demokrasi*” ve “*cumhuriyet*” gibi kavramlar toplum tabanında geniş yankı uyandırarak kabul görmüştür.

Sultan III. Selim’in başlattığı geniş çaplı “*Nizam-ı Cedit*” hareketi ile sivil ve askerî yönetim alanında ihtiyaç hissedilen konularda Osmanlı Devleti’nde idarî-askerî yapı yeniden düzenlenmeye çalışılmış; ancak bürokratik ve sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanan tepkilerden dolayı hedeflenen düzeye ne yazık ki ulaşamamıştır. Bunun nedenleri hem o çağda, hem de daha sonraki dönemlerde tartışma zeminlerinde sık sık gündeme getirilerek tarihçilerini araştırmalarında sorgulanmıştır. Nitekim, bu dönem Osmanlı dünyasında çağın bilim felsefesine kavrayamamış zihniyetlerin başlattığı yenileşme çabaları, ülkede istenen değişim ve dönüşümün gerçekleştirilmesini mümkün kılamamıştır. Öte yandan, Türk çağdaşlaşma tarihine geniş bir çerçeveden baktığında, akıl-bilim felsefesine uygun değişim ve dönüşüm sürecinin Atatürk devrinde başlatılan çok yönlü ve geniş çaplı yapısal dönüşüm sürecinde büyük ölçüde gerçekleştirildiğini ifade etmek mümkündür. Akıl ve bilim esaslı çağdaşlaşma çabalarına büyük değer ve önem veren Atatürk, çağdaşlaşma hamlesinde toplumun ve o toplumlardan kurulu düzenlerin çevrelerindeki gelişmelerden kayıtsız hareket etmelerinin mümkün olmadığını görmüş ve bu konuda;

“...Gözlerimizi kapayıp tek başımıza yaşadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp cihan ile alâkasız yaşayamayız... Bilakis müterakkî (gelişmiş), mütemeddin (medenileşmiş) bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak, ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her ferd-i milletin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur... Milletimizin siyasî ve içtimâî hayatında, milletimizin fikrî terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır.”²⁴

derken, toplum olarak ilerleme yolunda takip edilecek kuralları açıklamıştır. Atatürk yıllar sonra Cumhuriyet’in 10. Yıl Nutku’nu okurken; “*Türk Milleti’nin yürümekte olduğu terakkî ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meş’ale müspet bilimdir.*”²⁵ derken Türk çağdaşlaşma hareketinin temel dinamiklerini tartışmasız bir şekilde akıl-bilim esasına dayandırmaya gayret etmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, içinde yaşadığı devrin yükselen değerlerini kavramış, Osmanlı aydınlarının kapıldığı “*paradigmatik kilitlenme*”²⁶ hatasına

²⁴ İsmet Giritli, “Atatürkçü Çağdaşlaşmada Bilim ve Teknoloji”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 8, Atatürk Araştırma Merkezi Bşk.lığı, Ankara 1987, s. 359-370; ayrıca bkz. Abdurrahman Çaycı, “Atatürk, Bilim ve Üniversite”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 10, Atatürk Araştırma Merkezi Bşk.lığı, Ankara 1987, s. 63.

²⁵ Kemal Atatürk, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (ASD)*, Cilt: II, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1952, s. 197.

²⁶ Paradigma, belirli bir bilimsel ekolün temsilcilerinde görülen düşünsel ve davranışsal ortaklıklardır. Paradigma, üstü örtülü şartlanmalar ve geçmişten gelen tecrübeler ile bir resmi, bir durumu görme tarzıdır. Paradigma, “*bilim adamının incelediği konuya ve olaylara bakarken kul-*

düşmemiş, gerçekleştirdiği devrim sürecinde içinde yaşadığı çağın ve şartların yükselen değerlerini önemseyip ona göre hareket etmesini bilmiştir. Aslında yetişkinlik dönemine uzanan gençlik çağlarından itibaren ortaya koyduğu fikir ve ilkeler ile takip ettiği yöntem ve gerçekleştirdiği işler iyi analiz edildiğinde onun her aşamada bir yönetsel liderden çok dönüştürücü lider olarak hareket ettiğini göstermektedir. Yapmak istediği değişim ve dönüşüm hareketini, daha doğrusu yenileşmenin temel öğelerini ilk gençlik yıllarından itibaren not defterlerine kaydetmiş,²⁷ daha sonra söylev ve demeçlerinde dile getirerek kamuoyuna aktarmıştır. Dönüştürücü/dönüşümcü lider olarak onun başarısı çözümlene sürecine girmiş bir devletin yıkıntılarında yeni bir devletin kuruluşuna uzanan süreçteki liderlik uygulamalarıdır. Nitekim o, bu uygulamalarıyla sadece kendi ulusuna değil, çevresindeki diğer uluslara da örnek olmuş bir önder kişiliğe sahiptir. Öte yandan çağının kimi önder tipleri tükenmiş bir paradigma olan imparatorluğun yaşatılması ya da hilafetin yaşatılması gibi mümkün olmayan değerler peşinde koşarken Atatürk, insanı, toplumu ve toplumun dünyevi değerlerini ön plana alan bir yönetim sistemini savunarak Türk demokratikleşme hareketinde -o dönem dünyasında kolay kolay kimsenin cesaret bile edemeyeceği- en büyük değişim ve dönüşümü gerçekleştirmiştir. XX. yüzyıl başlarında kendi iç dinamiklerini harekete geçirerek başarıya ulaşan Türk devrimi, bozulmuş geleneksel alışkanlıklardan sıyrılarak kendi öz değerlerine yönelme, milli, üniter ve laik bir devlet sistemi kurarak, yeni bir atılım gerçekleştirmiş olan Türklerin öz benliğine kavuşma, toplum ve devlet sistemini yeniden yapılandırma hareketi olarak da değerlendirilmiştir.

c. Yeni Türk Devleti'nin Doğuşundan Cumhuriyet'e Uzanan Süreçte Bir Dönüştürücü/Dönüşümcü Önder Olarak Atatürk ve Uygulamalarına Genel Bir Bakış

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından sonra başlattığı bir dizi kongre çalışmalarının sonunda Ankara, Türk İstiklal Mücadelesi'nin merkezi seçilmiş, bir taraftan cephede düşmanla mücadele edilirken diğer taraftan yeni devletin temellerinin atılmaya çalışıldığı TBMM'de Abdurrahman Şeref Bey'in ifadesiyle adı konulmamış olan yeni rejimin toplum tabanında kökleştirilmesine yönelik kamuoyu çalışmalarına ara vermeden devam edilmiştir.²⁸

Türk İstiklal Harbi sırasında halk veya Milli Mücadele hareketini yönetenler arasında Mustafa Kemal Paşa hariç, bir devlet yönetim biçimi olan Cum-

landığı gözlük" metaforuyla da tanımlanabilir. Paradigmatik kilitlenme de ortak davranışın dışına çıkamama hatasıdır ki, yeni bir sistemin kabulünde, yenileşme hareketlerinde bu tür kilitlenmeler önderlerin hedeflerine ulaşmada engel teşkil ederler. (Y.N)

²⁷ *Atatürk'ün Not Defterleri*, Cilt: I-XII, (Yay. Hz. Zekeriya Türkmen vd.leri.), Genkur. ATASE Bşk. lığı, Ankara 2003-2009.

²⁸ Atatürk, *Büyük Nutuk* adlı eserinde, 19 Mayıs 1919 tarihinden itibaren gerçekleştirilen faaliyetleri belgesel olarak ortaya koymuştur. Bu eser, onun liderlik uygulamalarının en güzel örneklerini içermektedir. Nutuk adlı eserin pek çok yayınevi tarafından baskıları yapılmıştır; akademik dünyada kullanılan Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı tarafından yayımlanmış olanıdır. Bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, (Yay. Hz. Zeynep Korkmaz), ATAM Yayınları, Ankara 2004.

huriyet rejimini telâffuz edenlerin sayısı oldukça azınlıktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya Tamimi'nden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar olan dönemde her vesile ile millet hakimiyeti düşüncesini ön plana çıkardığını görürüz. Amasya Tamimi'nde, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde milletin bağımsızlığını yine milletin azmi ve mücadelesinin kurtaracağı ilan, “*kuva-yı milliyeyi âmîl ve millî iradeyi hakim kılmak*” esas kabul edilmiştir.²⁹ Bu esas kabul edip gerçekleştirecek olan kurum ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Nitekim, 7-8 Temmuz 1919'da sabaha karşı Mustafa Kemal Paşa Mazhar Müfit Kansu'ya: “*Zaferden sonra şekl-i hükümet, Cumhuriyet olacaktır. Bunu size daha önce de bir sualiniz münasebetiyle söylemişim.*”³⁰ demiştir. Kurtuluş Savaşı döneminde bir taraftan düşmanla mücadele edilirken, diğer taraftan da yönetimle ilgili hususlarda düzenlemeler yapılmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, çok sevdiği askerlik mesleğinden ayrıldıktan sonra da Millî Mücadele hareketinin doğal lideri olarak çalışmalarını sürdürdü. TBMM'nin kuruluşuna uzanan süreçte önder olarak bir dizi faaliyetlerde bulundu. Millî egemenliğe dayanan yeni bir yönetim sisteminden yana olduğunu ve çevresindeki lider kadroyu da bu çerçevede yönlendirerek tarihe geçti. Ankara, yeni kurulacak devletin önder tarafından belirlenmiş yeni başkenti olacaktı.

Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesine göre meşruiyetin yegane kaynağı Türkiye Büyük Millet Meclisi idi. Hatta bu dönemde yapılan propagandalara bakılırsa Ankara'da meclisin açılmasıyla Mustafa Kemal Paşa'nın reisi cumhur olmasına zemin hazırlayacak bir siyasî yapılanmaya gidildiği söylentileri etrafa yayılmakta, bu durum kimi saltanat ve hilafet yanlılarını da endişeye sürüklemekte idi.³¹ Dönemin aydınlarından biri olan Yunus Nadi, her şeyin meclisten beklendiğini belirtirken; “*...Bence Meclis, nazariye değil, hakikattir ve hakikatlerin en büyüğüdür. Ben bilakis her kerameti meclisten bekleyenlerdenim.*” diyerek önemli bir gerçeğe dikkat çekerken bir yerde demokratik sistemin yerleştirilmesi gereğine vurgu yapmıştır.³² Belirtilen dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın bütün icraatına bakılırsa her şartta millete inanarak, güvenerek işe atıldığı, millet iradesini her şeyin üzerinde tuttuğunu görürüz. Bu süreçte İstanbul hükümetinin ve İngilizlerin Millî Mücadele karşıtı hareketlerini bertaraf edecek en yetkili makamın Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğuna vurgu yapan Mustafa Kemal Paşa, Ankara şehri terk etmek zorunda kalınsa bile milletin kurtuluşu ve istiklali için vatanın son kaya parçasını dahi savunacak kararlılıkta olduklarını vurguluyordu.³³

Millî ordunun ilk zaferlerini kazandığı aylarda, 20 Ocak 1921 tarihinde TBMM, kabul ettiği 85 numaralı “*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*”³⁴ ile aslında Yeni

²⁹ Cezmi Eraslan, “Atatürk'ün Halkçılık İlkesi ve Demokrasi Anlayışı”, *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri Sempozyumu Bildirileri*, ATAM Yayınları, Ankara 2010, s. 57.

³⁰ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölüme Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt: I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1966, s. 131.

³¹ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)*, Cilt: I, s. 53.

³² Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul 1978, s. 260-262.

³³ Eraslan, “a.g.m.”, s. 59.

³⁴ Suna Kili - Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara 1982, s. 91-93.

Türk Devleti'ni resmen ilan ederek anayasal bir sisteme bağladığını ifade ediyordu. TBMM hükümetinin kabul ettiği bu ilk anayasanın birinci maddesinde; *"Hakimiyet bilâ kayd ü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilful idare etmesi esasına müstenittir."* ilkesini benimseyerek doğrudan demokratik bir sistemi temel aldığını ifade ediyordu. Bu temel üzere çalışmalarını sürdüren birinci meclis, olağanüstü bir devrin meclisi olmakla birlikte önemli başarılarla imza atmış, millî egemenlik kavramının yaygınlaştırılması ve halk tabanına yayılmasında üzerine düşeni yapmaya gayret etmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu süreçte TBMM Başkanı ve Başkomutan sıfatı ile demokratikleşme çabalarına önemli katkılar sağlamış, meclisin meşruiyetten ayrılmaması noktasında gerektiğinde uyarılarda da bulunmuştur. Hatta meclislerin dahi şahsî istibdattan daha yıkıcı istibdat idaresine başvurabileceğine dikkat çekerek meclislerin belli dönemlerde seçimlerle yenilenecek millî egemenliğin emin şartlara bağlanmasını, vekillerin temsilcisi oldukları milletin çıkarlarını gözetmekten başka düşünceleri olmaması gerektiğini ifade etmiştir.³⁵ Aslında bütün bu gelişmelere bakılırsa Ali Fuat Başgil'in ifade ettiği gibi, *"1921 anayasası Türkiye'de reisi cumhursuz bir Cumhuriyet kurmuştur."*³⁶

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlatılan ve tam bağımsızlığı hedefleyen İstiklâl Mücadelesi, bir süre sonra topyekun bir millî mücadele hareketine dönüşmüştür. Mustafa Kemal Paşa bu durumu Nutuk'ta şöyle ifade etmiştir:

*"Temel ilke, Türk Milleti'nin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu ilke, ancak tam istiklâle sahip olmakla gerçekleştirilebilir. Ne kadar zengin ve bolluk içinde olursa olsun, istiklâlden yoksun bir millet, medenî insanlık dünyası karşısında uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye layık görülemez... O halde, ya istiklâl ya ölüm!"*³⁷

20 Ocak 1921 tarih ve 85 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 3. maddesinde belirtildiği üzere devletin adı *"Türkiye Devleti"* olarak kabul edilmiştir. Devletin meşrulaştırıcı ideolojisi de etnik köken ve dinden arındırılmış bir *"kültür milliyetçiliği"* üzerine temellendirilmiştir. Bir yanda etnik açıdan farklı ama dini bakımdan büyük ölçüde aynı olan kitleyi Türk kimliğinde bütünleştirmek; diğer yanda birey ve yurttaş oluşturmak gibi önemli bir konu ortada duruyordu. Bütün bunları geleneksel-dinî değer yargılarına ve hayat tarzı ve alışkanlıklarına sahip bir toplumsal dokuda eş zamanlı ve kısa sürece sıkıştırılmış olarak ve yukarıdan aşağıya doğru işleyen bir toplumsal dönüşüm tasarımıyla gerçekleştirmek gerekiyordu.³⁸ Cumhuriyet'e geçiş sürecinde ve devamında bir millet oluşturmak için vatandaş/yurttaş yaratmak, yurttaşa

³⁵ Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Ankara 1996, s. 32.

³⁶ Ali Fuat Başgil, "Esas Teşkilat ve Siyasî Rejim", *Milletlerin Hukukî Hayatı (Kolektif Eser)*, İstanbul 1940, s. 12.

³⁷ Kemal Atatürk, *Nutuk*, (Yay. Hz. Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Bşk.lığı Yay., Ankara 2004, s. 9-10.

³⁸ Mehmet Semih Gemalmaz, "Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de İnsan Haklarının Gelişmesi", *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri Sempozyumu Bildirileri*, ATAM Yayınları, Ankara 2010, s. 215-216.

varabilmek için bireyi öne çıkarmak gibi karmaşık bir amacı gerçekleştirmek zorluğu ortada idi. Cumhuriyet'e uzanan süreçte bu yönüyle bir kimlik oluşturma sorununun çözümlenmesi gerekiyordu. Barış içinde birlikte yaşama kültürünü benimsemiş bir toplum temeline dayanan bir sosyal yapının kurulması zarureti vardı.

Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'in ilanından yaklaşık yedi ay önce Konya'daki Türk Ocağı'nda yaptığı bir konuşmasında aydınlara yol göstermek için kullandığı *"sınıf-ı münevver telkinle, irşatla kitle-i ekseriyeti kendi maksadına göre iknaya muvaffak olamayınca, başka vasıtalara tevessül eder. Halka tahakküm ve tecebbüre (baskı ve şiddete) başlar, halkı istibdatta bulundurmaya kalkar."* ifadeleri oldukça önemlidir.³⁹ Mustafa Kemal bu konuşmasıyla aydınları, sıradan halkı kendi doğrularına inandırmaya çağırırken nasıl olmaları gereğine de vurgu yaparken, münevverlerin işinin zorluğuna dikkat çekmektedir.

Büyük zaferin ardından TBMM hükümetinin Lozan Konferansı'na davet edilmesiyle birlikte doğu ve batının aylar sürecektir olan hesaplaşması masaya yatırıldı, çözüm yolları tartışmaya açıldı. Aslında bu konferansta gündeme getirilen konuların pek çoğunda İtilaf Devletleri'nin önderi konumunda olan İngilizlerin Türklerle olan hesaplaşması yer alıyordu. 1923 yılının ilk yarısında Türkiye; Osmanlı Devleti'nin parlak ve kötü, yani dalgalı geçmişiyle, topraklarının büyük bir kısmını kaybetmiş,⁴⁰ geleceği belirsiz, demokrasi yönetiminin çok gerisinde ve mevcut hayatı sürdürebilmek için bazı niteliklere sahip olmak için çırpınan bir görünüm arz ediyordu. Karlofça'da 1699'da imzalanan ve ilk toprak kaybıyla başlayan bir dizi antlaşmaların ardından nihayet Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde çoğunluğu Müslüman olan Arap topraklarının hukukun Osmanlı Devleti'nden ayrılmasına Türkiye rıza göstermek zorunda kalmıştır. Öte yandan, Misak-ı Milli hudutları içerisinde Türkiye hükümetinin otoritesi uluslararası alanda tescil edilmiştir. 24 Temmuz 1923'de Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasının ardından 13 Ekim 1923'de Ankara başkent yapılmış, bunu takiben 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilân edilmesiyle Türkiye'de yeni bir süreç başlamıştır.

Cumhuriyet'in ilanı ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesi, yerli ve yabancı basında geniş yankı uyandırmıştır. Ankara basını Cumhuriyet'in ilanını büyük bir coşkuyla karşılamış, halkın heyecanını gazete sütunlarına taşımıştır. Hakimiyet-i Milliye, Cumhuriyet'in ilanı için *"sürür ve şadumanın en canlı levhasıydı"*, *"Türkler kalpten cumhuriyetperverdirler!"*, *"Memleketin her tarafındaki tezühurat halkımızın bu terakki yolunu nasıl candan karşıladığını gösteriyor"*, *"Ezelden cumhuriyetçi olan Anadolu, içinden doğan yeni idareyi büyük bir meserretle karşılamıştır."* şeklinde başlıklar kullanmıştır.⁴¹ Rauf Orbay, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşa gibi kimi önde

³⁹ Azra Erhat, *Osmanlı Münevverinden Türk Aydınına*, Can Yayınları, İstanbul 2003, s. 47.

⁴⁰ David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? (1914-1922)*, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1993, s. 401.

⁴¹ Cumhuriyet'in ilanı ile ilgili başlık ve yorumlar için bkz. *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ekim 1923, 01 Kasım 1923, 07 Kasım 1923.

gelen Milli Mücadele liderleri Cumhuriyet'e geçişte acele davranıldığını, işlerin gerçekleştirilme tarzını beğenmediklerini ifade eder tarzda yorumlar yapmış olsalar da meclisin oybirliğiyle Cumhuriyet'in ilanına yönelik kararına saygıyla uymak durumunda olduklarını belirtmişlerdir.⁴² Mustafa Kemal Paşa, bu süreçte ikna edici önderliği ile rejimle ilgili belirsizlikleri ortadan kaldırarak yeni devletin demokrasi prensibine bağlı bir Cumhuriyet olduğunu tescil ettirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa yeni yönetim sisteminin temel özelliklerini açık yüreklilikle halka aktararak nasıl bir idareye kavuştuklarını izah etmeye ve etrafındakilere de bu davranışıyla örnek olmaya çalışmıştır. Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e uzanan süreçte şimdiye kadar duyulmamış, halkın kendisinden hesap sorabileceğini ifade eden bir konuşma tarzı toplum tarafından yadırganarak karşılanmış olabilir. Çünkü Osmanlı toplum yapısında idarecilerin halka hesap vermesi söz konusu olamazdı. Onlar ancak halka lütufta ve ihsanda bulunarak yönetirlerdi. Yöneticilerin halka inmesi söz konusu olamazdı. Yönetim kademesindekiler sadece padişaha hesap vermek durumundaydılar. Mustafa Kemal Paşa bu eski anlayışı yıkmak, çağdaş Türkiye devletini sağlam temellere oturtmak için mutlaka halka inilmesinden, kamuoyunun düşüncesinin ne olduğunun bilinmesinden yana idi. Bundan dolayıdır ki, İstiklal Harbi döneminden itibaren Cumhuriyet'in ilanından sonra devam eden süreçte çıktığı yurt gezilerinde gerçekleştirilecek olan devrim hareketlerini halka mal etmek, idarecilerle halkın yenilikleri içselleştirmelerini sağlamak için büyük gayretler sarf etmiştir. Yapılacak olan devrimler konusunda öncelikle etrafındaki aydınlarla tartıştıktan sonra bunları halkın öngörüsüne sunmuştur. Tepkileri ölçerek uygulama sahası aramaya gayret etmiştir. Atatürk'ün bu yurt gezilerinde gerçekleştirmek istediği köklü yeniliklerle bunlara dair değindiği konular daha o yıllarda kaleme alınmış ve yayımlanmıştır. Bir kısmı ise sonraki yıllarda güncellenerek araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.⁴³ Atatürk'ün yurt gezileriyle ilgili eserler incelendiğinde çevresinde bulunan bürokrat ve dönemin aydınlarıyla yaptığı yurt gezilerinde halkla iç içe olmaya gayret ettiği görülür.

Atatürk, yurt gezilerinde Cumhuriyet'i ve devrimleri halk tabanına yayma faaliyetinden çok önceleri kamuoyunu yönlendirmekte en etkili araçlardan

⁴² *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt: II, Haz. Komisyon, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s. 32-33.

⁴³ Bu konuda yazılmış eserlerden birkaçı için bkz. *Reisicumhur Hazretlerinin 1340 (1924) Sonbahar Seyahatleri*, Haz. Tevfik Bıyıklıoğlu, Basın-Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1925; İsmail Habip Sevük, *O Zamanlar (1920-1923)*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939; Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, İstanbul 1945; Mustafa Selim İmece, *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1959; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt: I-II, Ankara 1966; İstihbarat Müdüriyeti, *İzmir Yollarında*, Yay. Haz. Mehmet Önder, Ankara 1989; Mustafa Kemal, *Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1993; Cevat Dursunoğlu, *Milli Mücadele'de Erzurum*, İstanbul 2000; Ertuğrul Zekai Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurt Gezileri (1922-1938)*, Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000; Arif Hikmet, *Bursa Seyahati*, Yay. Haz. Nezaket Özdemir, İstanbul 2008; İsmail Habip Sevük, *Atatürk'le Beraber*, Yay. Haz. Lütfü Tınç, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008.

biri olan basın-yayın yoluyla halkın bilinçlendirilmesini istiyordu.⁴⁴ Daha Sivas Kongresi'nde iken Milli Mücadele hareketinin resmî yayın organı olarak "İrade-i Milliye Gazetesi" yayımlanmaya başlandı.⁴⁵ Gazetede Milli Mücadele'nin amaç ve yöntemleri bizzat önderin fikir ve düşüncelerinden, kaleminden çıkararak halka yayımlanmaya çalışıldı. 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geldikten kısa bir süre sonra da "Hakimiyet-i Milliye" adıyla yeni kurulacak olan idare'nin ve gerçekleştirilecek olan yeniliklerin resmî ağızdan sözcülüğünü yapacak olan gazete 10 Ocak 1920'de Ankara'da yayın hayatına başladı. Gazetenin yayımlandığı ilk gün başyazı Mustafa Kemal Paşa tarafından kaleme alınmıştı.⁴⁶ Bu gazeteyi takiben Anadolu'da Yenigün adıyla bir gazete de 9 Ağustos 1920'de yayımlanmaya başlamıştır. Öte yandan Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle 6 Nisan 1920 tarihinde teşkil edilen Anadolu Ajansı ile Milli Mücadele hareketi ve TBMM'nin sesini dünyaya duyurmak, kamuoyunu bilgilendirmek ve bilinçlendirmek amacıyla kurulmuş ve faaliyete geçmiştir.⁴⁷

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya yaptığı seyahatler sırasında halkla ilişkiler konusunda tanınmış şair, yazar, gazeteci, bürokrat ve halk önderleriyle işbirliği içinde olmuş, onların desteğini sağlayarak kamuoyunu her konuda bilinçlendirmeye çalışmıştır. O tarihin tanıklığı önünde toplumun karşısına çıkmış ve hesap vermiş veya kalabalıklara kendi fikir ve düşüncelerini, ileriye yönelik projelerini aktarmaya gayret etmiştir.⁴⁸ Ruşen Eşref (Ünaydın), Mehmet Emin (Yurdakul), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Yakup Kadri (Karosmanoğlu), Ağaoğlu Ahmet, Yunus Nadi, Mahmut Esat (Bozkurt), Falih Rıfki (Atay), Hakkı Tarık (Us), Yusuf Akçura, Asım Us, Aka Gündüz, Fazıl Ahmet Ayaç vd. yazar, gazeteci ve fikir adamları Atatürk'ün yanında yurt gezilerine iştirak edenlerden birkaçıdır.⁴⁹ Bahsedilen bu yazar ve fikir adamlarından bir kısmı Mustafa Kemal Paşa'nın seyahatlerinde halka vereceği söylevleri kaleme almış veya katkı da bulunmuştur. İsmail Habip (Sevük) Bey, 13-25 Mart 1923'de Atatürk'ün Adana, Mersin, Tarsus ziyaretlerinde yanında bulunduğu gibi 15 konuşma metnini yazıp kendisine takdim etmiş bunlar daha sonra Anadolu Ajansı tarafından yurda yayımlanmıştır.⁵⁰

1920'lerden 1923'lere uzanan tarih kesitine bakıldığında Türk Milleti elindeki tüm imkanları seferber etmiş, topyekun bir millî mücadele hareketiyle düşmanı yurttan atabilmiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde toplumun eğitim durumuna bakılacak olursa, son derece yetersizlikler olduğu

⁴⁴ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, ATAM Yayınları, Ankara 1989, s. 35-43.

⁴⁵ Aytül Tamer, *İrade-i Milliye: Millî Mücadelenin İlk Resmî Yayın Organı*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2004.

⁴⁶ Hüseyin Doğramacıoğlu, *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme*, Hacettepe Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 1 vd.

⁴⁷ Özkaya, *a.g.e.*, s. 44-50.

⁴⁸ Hikmet Özdemir, *Atatürk'ün Toplumla İlişkileri*, s. 14.

⁴⁹ Ayrıntı için bkz. Kemal Arıburnu, *Atatürk ve Çevresindekiler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1995.

⁵⁰ Lütfi Tınç, "İsmail Habip Sevük'ün Atatürk Makaleleri", *İsmail Habip Sevük, Atatürk'le Beraber*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008, s. VIII.

gözlemlenir. Cumhuriyet'in ilan edildiği dönemde eğitilmiş insan oranı erkeklerde %5'lerde iken kadınlarda bu oranın daha da düşük olduğu bilinmektedir. Öncelikle toplumun eğitilmesi gerekiyordu. Bunun için büyük bir eğitim seferberliği başlatılması gerekiyordu. Ancak eğitilmiş insanlar, Cumhuriyet'in ne anlama geldiğini kavrayabilirdi. Cumhuriyet'i ilan eden kadronun öncelikli konuları arasında halkın eğitilmesi, hem de kısa sürede bunun gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Bu düşünceden hareketle Milli Mücadele döneminde bir yanda cephede savaş devam ederken, Mustafa Kemal Paşa diğer taraftan da öğretmenlerle bir araya gelerek eğitim sistemini tartışmaya açarak, millî bir eğitim programı hazırlanması konusunda çalışmaları başlatmıştır. Nitekim, Mustafa Kemal Paşa, 31 Ocak 1923 günü İzmir'de Eski Gümrük Binası'nda halka hitabında özellikle kadınların eğitimi konusuna büyük önem verilmesi gerektiğini belirten konuşması son derece dikkat çekicidir. İlk terbiyenin ana kucağında verildiğini belirttikten sonra kadınların eğitim-öğretim görmelerinin en öncelikli konulardan olduğunu belirtmesi, bununla ilgili tarihten örnekler vererek konuyu derinlemesine açıklaması çok önemlidir.⁵¹ Diğer taraftan 2 Şubat 1923 günü İzmir'de halka hitaben yaptığı Türkiye'nin geleceğini konu alan ve yaklaşık 7 saatten fazla süren konuşmasında pek çok hususta halkı bilgilendirmeye çalışmış, özellikle halkın eğitimi konusuna dikkat çekmiştir.⁵² Mustafa Kemal Paşa'nın üstün bir hitabet yeteneğine sahip olduğunu belirten İsmail Habip Sevük, "cephedeki zaferi onun kılıcı kazandı, fakat içerideki davayı kazanan onun hitabetidir." derken onun karizmatik liderliği yanında hitabet konusundaki becerisine vurgu yapmıştır.⁵³

Cumhuriyet'in kuruluş döneminin önemli aydınlarından biri olan Mahmut Esat Bozkurt kendini İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin "sosyal demokrat" cenahına yakın gören bir hukukçuydu. 1924-1930 arası gerçekleştirilen Türk Hukuk Devrimi'nin temelleri atılırken, Türk inkılabında en önemli unsurun köylü kesimi olduğu gerçeğini ifade edenlerdendi. Mahmut Esat Bey daha sonra yazdıkları ile Türk devrimini halka yaymak, halkı bilinçlendirmek için önemli gayretlerde bulunmuştur. Bozkurt, devletçi sistemi tanımlarken şöyle açıklamada bulunmuştur: "Bu sistem özel mülkiyeti tanıyan, fakat insanın insan tarafından sömürülmesini önlemek ve millî kalkınmayı başarmak için devlete ekonomik işlerde kontrol ve teşebbüs hak ve yetkilerini kabul eden bir sistemdir."⁵⁴

Cumhuriyet'in ilanını takip eden yıllarda gerçekleştirilen yenilikler halk tabanına yapılan çeşitli törensel etkinliklerle de sunulmaya çalışılmıştır. Yeni bir işletmenin, kamu binasının veya eğitim kurumunun açılması sırasında

⁵¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, ATAM Yayınları, Ankara 2006, s. 450-457.

⁵² Sadi Borak, Atatürk'ün Resmî Yayınlarına Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri, Kaynak Yayınları, İstanbul 1955, s. 155. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü tarafından yayımlanan Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II adlı derlemede bu konuşma metni sadece 8 sayfa olarak yer almaktadır. Bkz. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, TİTE Yayınları, Ankara 1959, s. 83-91.

⁵³ İsmail Habip Sevük, Atatürk'le Beraber, s. 46-47.

⁵⁴ Hakkı Uyar, "Mahmut Esat Bozkurt", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 214-217.

veya bir bayram esnasında Cumhuriyet idaresinin kazanımları geniş katılımlı ve dar kapsamlı yapılan törenlerle kamuoyuna sunuluyor; halkın algılama seviyesine uygun bir şekilde devrimler aktarılmaya gayret ediliyordu. Ancak bütün bu uzun uğraşılara rağmen, halk tabanında Cumhuriyet'in, Cumhurbaşkanı'nın, idari alanda yapılan yeni düzenlemelerin ne anlam ifade ettiği konusunda bir netlik yoktu. Hatta 1930 yılı sonbaharında Cumhurbaşkanı Gazi Paşa ile çıkılan bir yurt gezisinde Adana taraflarında halkın yeni rejime bakışı şöyle aktarılmaktadır: "Adana'da bulunduğumuz iki gün zarfında ben hususi olarak civarda bir iki köy gezdim. İlk gözüme çarpan şey, inkılabın ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin henüz vilayet merkezlerinden bir adım atamamış olduğudur."⁵⁵ Uzun yıllar halife-sultan idaresinde yaşamış olan bir halkın zihniyetinden bunların birden sökülüp atılmasının zorluğunu bilen Atatürk ve etrafındaki lider kadro, bu nedenle halka inmek, yapılan yenilikleri ve Cumhuriyet'in bir erdemliler yönetimi olduğunu bire bir halka anlatmak gibi sorumlulukları vardı. Bu sorumluluğu yerine getirmek, yeni yönetimi ve yapılan tüm yenilikleri halka yaymak amacıyla yapılan yurt gezileri belirli bir plan dahilinde icra edilmiştir. Atatürk'ün 1922 yılında Büyük Zafer'den sonra başlayarak her türden halk topluluğuna hitap etmek için bir uçtan öbür uca seyahati son derece önemlidir. Bu gezilerde aslında lider-millet bütünleşmesi de bir ölçüde gerçekleştiriliyordu.⁵⁶ Diğer taraftan bu seyahatlerin bir misyonu olduğu ortadadır. Artık muharebe meydanlarında zafer kazanmış bir komutandan çok, bir milli devlet kurucusu olarak yapılan gezilerin önemi büyüktü. Cumhuriyet'in ilanından sonra hemen hemen her yıl düzenli olarak gerçekleştirilecek olan bu gezilerin temel amacı, şimdiye kadar yapılmış ve bundan sonra geleceğe yönelik olarak yapılacak tüm faaliyetlerle ilgili halka bilgi vermek, isabetli kararlar almaktır.⁵⁷ Nitekim, bu konuda araştırma yapanlara göre lider, yapılan yeniliklerle ve halkın tepki ve taleplerini bu yolda edindiği izlenimlerle hükümete taşımakta ve milletin ihtiyaçlarını hükümet programlarına yansıtarak uygulamakta ve takip etmektedir.⁵⁸ Bu geziler esnasında zaman zaman önderin şahsına yönelik birtakım eylemler de gündeme gelmiştir. Nitekim bu tarz hareketlerden biri de kuvveden file geçmek üzereyken haber alınan İzmir suikastı olayıdır ki, bu eylem de aslında Cumhuriyet'e onun önderi Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik bir eylem olarak tarihe geçecektir.⁵⁹

⁵⁵ Halkın gelişmelerden bi-haber olduğu şu açıklamalarla da pekiştirilmiştir: "Bir köyde yaşlı bir adamla konuştum; hükümet merkezini halâ İstanbul sanıyor ve padişaha dua ediyor. Antalya'da Gazi teftiş ederken asker hep bir ağızdan: -- Padişahım çok yaşa! diye bağırmişti. Edirne'de fakir halktan Gazi'ye yardım için dilekçe verenler içinde 'atiyye-i şâhâne' (padişahın istenen yardım) isteyenler bulunuyordu." Ayrıntı için bkz. Atatürk'ün Seyahat Notları (1930-1931), Haz. Gürbüz Tüfekçi, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998, s. 8.

⁵⁶ Ertuğrul Zekai Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurt Gezileri (1922-1938)*, s. 18.

⁵⁷ 10 Kasım 1980 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi'nde yapılan Atatürk'ü Anma töreninde konuşan Donald E. Webster'in yorumları için bkz. *Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğleri*, Cilt: I, Boğaziçi Ün., İstanbul 1980, s. 8.

⁵⁸ Mehmet Akif Tural, "Cumhurbaşkanı Halkın Arasında: Atatürk'ün Yurt Gezileri", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt: II, ATAM, Ankara 2002, s. 371.

⁵⁹ Feridun Kandemir, *İzmir Suikastının İç Yüzü*, Cilt: I, İstanbul 1955, s. 14-15; Ayrıca bkz. Cemal Avcı, "İzmir Suikastı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: IX, Sayı: 28, Ankara, Mart 1994, s. 98.

Atatürk'ün 1930 yıllardaki yurt gezilerine katılan Ahmet Hamdi (Başar) Bey gözlemlerini şöyle aktarır:

“Gazi, inkılâbın temel ilkelerinden olan milliyetçiliği Türkçülük temeliyle kuvvetlendirmek istemektedir. Ancak, bu Türkçülük, daraltıcı ve parçalayıcı değil, genişletici ve toplayıcı bir Türkçülüktür. Halkı bu inanç etrafında toplamak, memleketin sadece maddesini değil, milletin manasını da kurtarmak lazım geldiği muhakkak. Gazi her şeyden fazla bu noktaya önem veriyor ve bunun içinde Türkçülüğe ve Türk tarihinin eskiliğine ve kudretine dayanıyor...”⁶⁰

Bu düşüncelerden hareketle milli devleti oluşturan bireylerin milli birlik duygusu etrafından kenetlenmesini sağlayıp, güçlü bir Türk ulusu yaratma hedefinde olan Atatürk, Türk Tarih ve Türk Dil Kurumlarını teşkil ederek bu anlayışı bilimsel bir temele oturtmaktan da geri kalmamıştır.

Atatürk, Türk gençliğinden gelecek için çok büyük ümitler besleyen bir önderdi. Nitekim o, 1924 yılında verdiği bir demecinde Cumhuriyet'i gençliğe emanet ettiğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Gençler! Cesaretimizi kuvvetlendiren ve devam ettiren sizsiniz. Siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile, insanlık meziyetinin, vatan sevgisinin, fikir hürriyetinin en kıymetli sembolü olacaksınız. Ey yükselen yeni nesil, gelecek sizindir. Cumhuriyeti biz kurduk, onu yükseltecek ve devam ettirecek sizsiniz.”⁶¹

Atatürk, 1930 yılında da halkın bilinçlendirilmesinin önemi üzerinde şöyle durmuştur:

“Yolunda çalıştığınız büyük kutsal ideali halkın kalbinde bir fikir halinden bir his haline getirmelisiniz. Demokrasinin ne olduğunu halka anlatmak, madde madde açıklamak lazımdır. Cumhuriyet'i, onun gereklerini yüksek sesle anlatınız. Onlara cumhuriyetini prensiplerini sevdiniz. Bunu kalplere yerleştirmek için hiçbir fırsatı kaçırmayınız.”⁶²

Cumhuriyet'in seçkinleri sayılan asker, aydın ve bürokratlardan oluşan kesim, alışık oldukları Batı tarzı yaşam biçimini halkevleri aracılığıyla Anadolu'ya ve halka taşımıştır. Ayrıca halkevlerinde yayınladıkları dergiler, düzenledikleri konferanslar ile iktidarın himayesinde tüm ülkeye etki eden bir faaliyeti gerçekleştirmişlerdir.⁶³ Halkevlerinin en önemli işlevlerinden biri, Mustafa Kemal'in aydınların görevi hakkında 1923'te söylediği gibi, telkin ve terbiye yoluyla devrimlerin ve yeniliklerin halka benimsetilmesi olmuştur. Halka açık kitap okumalarının yapılması, halkın kullanımı için geniş ölçekli kitap alımlarıyla kütüphaneler kurulması gibi örnekleriyle halkevleri, aydın-

⁶⁰ Atatürk'ün Seyahat Notları (1930-1931), s. 381-382.

⁶¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: II, TİTE Yayınları, Ankara 1952, s. 184; Atatürkçülük, 1. Kitap, Ankara 1998, s. 339.

⁶² Cumhuriyet Gazetesi, 19 Aralık 1930.

⁶³ Neşe G. Yeşilkaya, “Halkevleri”, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 114.

lanma dönemi Fransa'sında seçkinlerin üstlendikleri rolleri hatırlatır çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Yine bu süreçte aydınların halkı, halkın da birbirini ve aydınları tanımasını hedefleyen köy gezileri, köylüleri çağdaş sanatla ve diğer kurumlarla tanıştırmak gibi işlevlerinin yanı sıra halkevleri, imtiyazsız ve sınıfsız kaynaşmış bir "halk-millet" bütünleşmesini sağlama görevini de yerine getirme amacına hizmet eden sivil toplum kurumları olarak tarihteki yerini almışlardır.⁶⁴

Genel hatlarıyla bakıldığında, Cumhuriyet'in ilk yıllarında halkın Cumhuriyet rejimiyle alakalı siyasî ve toplumsal gelişmeleri bir kamuoyu hareketi sırasınca veya kendi algılama düzeyine göre anlayıp yorumladığı ifade edilebilir. Cumhuriyet'in kuruluş döneminde halkın eğitim durumu dikkate alındığında, gelişmeleri bir seyirci olarak şaşkınlıkla izlemesi veya kendisine anlatıldığı kadarıyla bunlara yorum yapması son derece doğaldı. Dönemin aydınlarının genel özelliği, kurucu ideolojinin seçkinleri olarak daha iyi bir yönetim anlayışı, daha etkin bir ekonomi politikası, Türk inkılabının halka daha etkin ulaştırılabilmesi için gerekli yöntemleri belirleyip bunları algılama düzeyine göre tespit edilecek yöntemlerle halka aktarmaktır. Bu çerçevede aydınların Cumhuriyet'in çeşitli değerleriyle ilgili konularda eserler ortaya koymaları ve temel olarak rejimin yayılması ve dengelenmesi için çabalamaları son derece önemlidir. Atatürk bu süreçte karizmatik önderliği ile bütün olumsuzlukların aşılmasını sağladığı gibi, yeni rejimin halka tanıtılmasında en çok çabayı kendisi harcayarak Cumhuriyet'in kökleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu dönemde Cumhuriyet'le ilgili farklı fikirler, yorumlar da ortaya atılmış, kimi zaman rejime eleştirel gözle bakan aydınlar ortaya çıkmış, ancak bu eleştiriler, Cumhuriyet'i içselleştirip kanıksamış olan ezici çoğunluk tarafından cılız ve önemsiz hareketler şeklinde yorumlanmıştır.

ç. Türk Devriminin Gerçekleştirilmesi Sürecinde Bir Dönüştürücü/ Dönüşümcü Önder Olarak Atatürk

Cumhuriyet'in ilanını takip eden süreçte Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen yeniliklerin halk tabanına yayılması, ülkenin kısa sürede geri kalmışlığına son verilmesi gerekiyordu. Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'in ilanından sonra yönetim alanında olsun siyasî, iktisadî, askerî, kültürel ve toplumsal alanlarda olsun kısa sürede köklü ve hızlı bir kalkınma modelinin benimsenerek çağdaşlaşma hamlesinin bir an önce gerçekleştirilmesini istiyordu. Bunun içinde planladığı çağdaşlaşma modelini adım adım uygulamaya koymuştur.⁶⁵

Cumhuriyet, Türk Milleti için aslında yeni bir uygarlık projesi olarak başlatılmıştır. Atatürk'ün düşüncesinde uygarlık kuşkuya yer vermeyen bir nimettir; diğer taraftan da milletin kurtuluş ve yükselişinin temel şartıdır.⁶⁶ Cumhuriyet'in kalkınma modeli benimsenirken hayalci projeler değil, bilimsel

⁶⁴ Yeşilkaya, "a.g.m.", s. 117.

⁶⁵ Kemal Atatürk, *Nutuk*, s. 543 vd.

⁶⁶ Andrew Mango, "Atatürk'ün Uygarlık Anlayışı ve Bugünkü Dünya", *Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998, s. 479.

temellere dayalı projeler uygulamaya konulmuştur. Gerçekleştirilmek istenen bütün yenilik hamleleri, toplumun tarihsel gelişim süreci dikkate alınarak planlanmış ve kamuoyuna benimsetilmeye çalışılmıştır.

1923-1933 dönemine bakılırsa, Türkiye Cumhuriyeti on yıllık bir dönemde pek çok alanlarda gerçekleştirilen yeniliklerle büyük bir değişim ve dönüşümün içine girmiştir. Sadece içte değil, uluslararası alanda da saygın bir konuma yükselen yeni Türk Devleti, Türk halkının saygınlığını kazanmış kurumsal yapısıyla her geçen gün biraz daha güçlenmekte idi. Demokratik değerler benimsenmiş, çok partili hayata geçiş tecrübeleri yaşanmış, yönetimde fırsat eşitliği ilkesi benimsenerek kadınlara da demokratik haklar verilmiş, iktisadi hayatta önemli atılımlar gerçekleştirilmiş, sağlık alanında önemli gelişmeler olmuş, kültürel hayatta açılan yeni kurumlarla Türk kültürünün kadim dönemleri araştırılmaya, milli tarih bilinci ve dil bilinci benimsetilerek Tanzimat döneminden beri süregelen toplumsal aşağılık kompleksi yenilmeye çalışılmıştır. İşte bütün bu yeniliklerin gerçekleştirilmesinde ve toplumsal tabana yayılmasında tartışmasız önderliği ile Atatürk etkili olmuştur. Kimi zaman kara tahta başında, kimi zaman da bir traktörün üstünde, tarlada, köyde, şehirde halkın her zaman yanında, içinde bulunarak karizmatik önderliğini milli bir önder sıfatıyla bütünleştirmesini bilmiştir. Atatürk'ün Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra başlattığı eğitim-öğretim birliği ile toplumun bütün fertlerine fırsat eşitliği sağlanmıştır. Özellikle Türk kadınına eğitim-öğretim konusunda sağlanan haklar, onun bütün toplum nazarında saygınlığını daha da artırmıştır. Bu konuda *"Kadınlarımız erkeklerimizden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar. Eğer hakikaten, milletin anası olmak istiyorlarsa böyle davranmalıdırlar."*⁶⁷ diyen Atatürk, geleceği inşa edecek yeni kuşakları yetiştirmekte kadınların rolünün çok önemli olduğuna vurgu yapmıştır.

Atatürk büyük ülküleri (idealleri) olan bir önderdi. Onun en büyük ülküsü Türk Milleti'ni daha çağdaş, daha gelişmiş bir toplum düzeyine çıkarmaktı. O, Türk Milleti'ne hizmet etmeyi, milletini çağdaş uluslar seviyesine çıkarmayı, hatta onların üzerine ulaştırmayı bir hedef olarak belirlemişti. Bin bir sıkıntı ve zorluklara rağmen cesaretle atıldığı mücadelede mensubu olduğu milletin çaresizlik ve yoksulluklarına, milleti yöneten siyasî otoritenin beceriksizliğine duyduğu doğal tepkiyi dile getirmekten çekinmemiştir. Mustafa Kemal'in yolunu çizen gaipten gelen ilhamlar değil, -kendi ifadesiyle- hayatın kendisi, bağrından çıktığı milletin ve trajedi ve acılarla dolu insanlık tarihinin sayfalarından alınan derslerdir.⁶⁸ Mustafa Kemal Paşa, planlarını en ince noktasına kadar düşünüp irdeledikten sonra uygulamaya koyar veya kararlar verirdi. Nitekim, daha Erzurum Kongresi çalışmaları yapılırken Mazhar Müfit'in onunla ilgili yaptığı değerlendirme çok önemlidir: *"Mustafa Kemal Paşa,*

⁶⁷ Bozkurt Güvenç, "Atatürk'ün Kültür Anlayışı", *10 Kasım Atatürk Haftası Armağanı Dergisi*, Ankara 1994, s. 1.

⁶⁸ Memet Yetişgin, "Atatürk'ün Örnek Kişiliğinde Görev ve Sorumluluk Anlayışı", *Türkiye Cumhuriyeti'nin 80. Yılı Armağanı Atatürk ve Atatürkçü Düşünce*, Gen.kur. ATASE Bşk.lığı Yay., Ankara 2003, s. 108-109.

*demir gibi bir adam. Görüşlerinde, muhakeme ve tedbirlerinde hiçbirimize benzemiyor. Hadiseleri, muhtemel inkişafları ile birlikte bambaşka mütalaa ediyor ve en küçük ihtiyatı tedbirde, birbirini kontrol edecek hareketlerin hiç birinde en küçük bir dikkatsizlik bile göstermiyor.*⁶⁹ Mustafa Kemal Paşa daima meşruiyetten yana gerçekçi bir siyaset izleyerek milli iradenin sembolü ve önderi olmuştur. “*Memleket işlerinde, millet işlerinde, gerçek işlerde hissiyata, hatıra ve kardeşliğe yer yoktur.*” diyen Atatürk, “*Yalnız tek bir şeye ihtiyacımız vardır. Çalışkan olmak. Servet ve onun doğal neticesi olan refah ve saadet, yalnız ve ancak çalışkanların hakkıdır.*” ifadesiyle ciddiyeti ve çalışkanlığı ilke edinmeyi öğütlemiştir.⁷⁰

Türkiye’de Cumhuriyet’i kuran kuşaklar ve dönemin aydınlarının eğitim süreçlerine ve buna bağlı olarak gelişen dünya görüşlerinin oluştuğu yıllara bakılırsa üzerlerinde Meşrutiyet döneminin etki ve özelliklerinin çok olduğu dikkati çeker. Bu devrin önemli siyasi ve toplumsal fikirlerinin, özellikle biraz eğitilmiş olan halk ve aydınlar üzerinde büyük etki yarattığı bir gerçektir. Nitekim bu süreçte Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık gibi yaygın görüş ve düşüncelerin yanında pek yaygın olmasa da Batı tarzı demokrasi yönetimine geçişi savunanlar da bulunuyordu. Kuşkusuz bu dönemin en etkili düşüncelerinden birisi, Batı düşüncülerinin fikirlerinden etkilenecek kendini gösteren pozitivizmden mülhem modernleşme/çağdaşlaşma düşüncesi idi. Çağdaş dünyayı nesnel olarak kavrayabilen, bilimsel yöntemler çerçevesinde çözümler üreten, devlet-toplum ilişkisini laik dünya görüşüyle yorumlayarak yeniden düzenlenmesini savunan eğitilmiş insanlar, bahse konu süreçte toplumsal önderliğe soyundular.

Çağdaşlaşmanın en önemli unsuru olan değişim ve buna bağlı dönüşüm hareketi, Türk aydınlarını toplumsal bir tabip hüviyetine bürünerek halka inmelerini zorunlu kıldı. Atatürk 1923 yılından Adana’dan dönerken Konya’ya geldiğinde Türk Ocağı’nda yaptığı açıklamada, “*Aydınlar sınıfının halka telkin edeceği ülküler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalıdır.*” demiştir. Yine bu açıklamasının devamında;

“Milletimizin tarihini, ruhunu, geleneklerini, doğru dürüst bir bakışla görmeliyiz. İtiraf edelim ki hala aydınlarımızın gençleri arasında halk ve avama uymak gerçekleşmiş değildir. Memleketi kurtarmak için bu iki zihniyet arasındaki ayrılığı durdurmak lazımdır. Bunun için de biraz avamın yürümesini çabuklaştırması, biraz da aydınların çok hızlı gitmemesi lazımdır. Lakin halka yaklaşmak ve halkla kaynaşmak daha çok aydınlara düşen bir görevdir.”⁷¹

sözleriyle aydın-halk ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini ifade etmeye çalışmıştır. Aydın yabancılaşması tabir edilen fikre her zaman karşı olduğunu belirtmiştir.

⁶⁹ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, Cilt: I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 65.

⁷⁰ Yetişgin, “a.g.m.”, s. 115.

⁷¹ Mehmet Önder, *Atatürk’ün Yurt Gezileri*, Ankara 1975, s. 169.

Atatürk, Türkiye’de çağdaşlaşma hareketlerini sürdürürken bir taraftan da dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Aslında o dünyaya açık, dünyada olup biten gelişmeleri çok iyi izleyen bir önderdi. Bu husustaki ciddiyet ve titizliği kendisine çağının gerçekleriyle toplumun gerçeklerini uzlaştırma başarısı sağlamıştır. Çağdaki gelişmeleri yakından izleyemeyen bir insanın topluma öncülük etmesi, daha önemlisi o toplum için vizyon üretmesi mümkün değildir. Atatürk’ün önderliği aslında referansı toplum olan bir öngörü ve vizyona bağlı bir liderliktir.⁷² O bütün ümitlerin karamsarlığa mahkum olduğu, bütün bir milletin yok farz edildiği bir dönemde Türk toplumunun önderliğini üzerine alarak, karamsar milleti ümitvar kıldığı gibi ona yeni bir dinamizm de kazandırmıştır.

Sonuç

Türk çağdaşlaşma hareketi çok yönlü bir değişim ve dönüşüm hareketidir. Atatürk bir dönüştürücü önder olarak, XXI. yüzyıla yön verecek büyük ve köklü değişimi gerçekleştirmiştir. O, kararlı bir önder olarak Türk devriminin tavizsiz uygulanmasından ve geniş kitlelere yayılmasından yana idi. Birinci Dünya Savaşı’nın devam ettiği sırada Karlsbat’ta iken hatıralarına -bir yerde ileride gerçekleştirmek istediklerini- kısa notlar halinde kaydetmiştir.⁷³

Atatürk ve etrafındaki kadronun el birliğiyle gerçekleştirilen bir dizi devrimlerle aslında değişim ve dönüşüm fikrinin etkisiyle yeni kurulan Cumhuriyet’in hedefleri de şekillendirilmeye çalışıldı. Ekonomi de süratle kalkınma, bilimin ve teknolojinin ülkede hızlı bir şekilde transferini gerçekleştirme ve böylece Batı medeniyetinin ulaştığı düzeyi yakalama gibi hedefler, dönemin iktidarlarını ve aydınlarını biçimlendiren temel unsurlar haline geldi. Önceliğin iktisadi anlamda kendi kendine yeterlilik prensibinden hareketle sanayileşme ve imparatorluk devrinden kalma toplumsal aşağılık kompleksini yıkarak özgüven sahibi, kültürel anlamda özüne dönmüş, kimlik bilinci sağlam bir toplum oluşturma çabalarına yer verilmesi, ilk zamanlar demokrasinin toplumun hazırlık düzeyine göre izin verilebilecek sınırlı bir hedef olarak görülmesine yol açmıştır.⁷⁴

Cumhuriyet’in ilanını takip eden süreçte aydınların yeni yönetime bakış açıları geleneksel Osmanlı toplum yapısının devamından yana olan muhafazakâr kesimin küçük çaplı tepkisi dışında olumlu tavırlar şeklinde yansımıştır. Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında Türk aydını halka inerek yenileşme çabalarını halka mal etmeye çalıştı. Halk-Aydın bütünleşmesiyle Cumhuri-

⁷² İsmail Doğan, “Çağdaş Liderlikte Sosyolojik Boyut ve Atatürk”, *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi (12-16 Kasım 2007) Bildirileri*, s. 2433-2444.

⁷³ Atatürk hatıratında; “...Benim elime büyük salahiyet ve kudret geçerse ben sosyal hayatımızda istenilen devrimi bir anda uygulayabileceğimi sanıyorum. Zira, ben bazıları gibi halk anlayışını bilenlerin kavrayışlarını yavaş yavaş benim anlayışımın ölçüsünde düşünme ve tasarlamaya alıştırmak suretiyle, bu işin yapılabileceğini kabul etmiyor ve harekete karşı ruhum isyan ediyor... Bunca eğitim gördükten sonra neden ben cahiller düzeyine ineyim, onlar benim gibi olsunlar.” yazmıştır. Bkz. Ayşe Afet İnan, *Mustafa Kemal Atatürk’ün Karlsbat Hatıraları*, Ankara 1991, s. 26-27.

⁷⁴ Ahmet Özgiray, “Lozan’dan Cumhuriyet Rejimine Giden Yol”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 34, Cilt: XII, Mart 1996, s. 149-159.

yet'in temel değerleri daha da kökleşti. Aydın yabancılaşması ise ülkede birlik beraberlik ruhunun sarsıntıya uğramasına yol açtı. Cumhuriyet'in 94. yılını idrak ettiğimiz günümüzde farklı düşünce ve ideolojilere rağmen, Cumhuriyet rejimi ve Cumhuriyet'in kazanımları Türk halkı tarafından içselleştirilmiş, cumhuriyet/demokrasi anlayış ve kültürü ülkemizde sarsılmayacak şekilde köklemiştir. Demokrasi ve Cumhuriyet'in değerlerine olan bağlılık, en son dış mihrakların destek ve kışkırtmasıyla içteki asilerin Türkiye'yi kaosa sürüklemeye yönelik yıkıcı-bölücü kalkışmasına karşı Türk halkının topyekün tepki göstererek bu hadiseyi daha başlangıç safhasında boğmuş olması en büyük kanıtı olmuştur. Cumhuriyet'e ve onun kazandırdığı değerlere inanların temennileri odur ki Türkiye Cumhuriyeti, "en büyük eserim" diyen Büyük Önder Atatürk'ün de ifade ettiği gibi "ilelebet payidar kalacak" yani sonsuza kadar yaşayacaktır.⁷⁵

Türkiye Cumhuriyeti devleti ile Türk halkının bugün ulaştığı durum, aslında XXI. yüzyılın ilk çeyreğini takip eden süreçte Atatürk'ün dönüştürücü bir lider olarak gerçekleştirdiklerinin bir yansımasıdır. Türkiye Cumhuriyeti, o büyük önderin belirlemiş olduğu ilkeler ve kazandırdığı değerler doğrultusunda siyasi, iktisadi, kültürel ve toplumsal alanlarda gerçekleştirdiği büyük başarılarla uluslararası kamuoyunun da gıpta ettiği bir konuma ulaşmıştır.

Türk halkı devletinin kurucu önderini -aslında her geçen gün yerli-yersiz yapılan eleştirilere rağmen- akıl-bilim temeline dayandırarak kurmaya çalıştığı çağdaş sistemini, onun fikirlerinin büyüklüğü daha açık ve net olarak anlama çabasıdadır. O bu milletin bağrından çıkmış bir önderdi. "Türklüğün unutulmuş medenî ve yüksek şahsiyetine" önderliği ile bir hız kazandırmış, Türkiye'nin çağını yakalamasına ve bugünlere ulaşmasına zemin hazırlamıştır. Vefatının 79. yılında büyük ve vefalı Türk Milleti, Mareşal Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü rahmet ve minnet ve özlemlerle anmaktadır. Ruhü şad olsun.

Kaynaklar

a. Yayımlanmış Belge ve Gazeteler

ATATÜRK, Kemal: *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (ASD)*, Cilt: II, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1952.

_____ : *Büyük Nutuk*, (Yay. Hz. Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Bşk.lığı Yay., Ankara 2004.

_____ : *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, ATAM Yayınları, Ankara 2006.

_____ : *Atatürk'ün Not Defterleri*, Cilt: I-XII, (Yay. Hz. Zekeriya Türkmen vd.leri), Genkur. ATASE Bşk.lığı, Ankara 2003-2009.

_____ : *Atatürk'ün Seyahat Notları (1930-1931)*, Haz. Gürbüz Tüfekçi, Kaynak Yayınları, İstanbul 1998.

_____ : *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Aralık 1930.

_____ : *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ekim 1923, 1 Kasım 1923, 3 Kasım 1923, 7 Kasım 1923, 12 Kasım 1923, 7 Şubat 1924.

_____ : *Mustafa Kemal: Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1993. *Tanın*, 31 Ekim 1923.

⁷⁵ Atatürk, *Nutuk* adlı eserini "Gençliğe Hitabe" ile sonuçlandırmıştır. O, bu hitabede Türk gençliğine seslenirken tarihten gelen bir ilhamla acı tecrübelerden dersler çıkartarak geleceğe güvenle bakmalarını ve Cumhuriyet'in kazanımlarına sahip çıkmalarını öğütlemektedir. Bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, s. 607-608.

Tevhid-i Efkâr, 31 Ekim 1923.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), Cilt: I, s. 53.
Vatan Gazetesi, 31 Ekim 1923.
Vatan, *Tevhid-i Efkâr*, 1 Kasım 1923.

b. Kitap, Tez ve Makaleler

- AKYOL, Taha: *Bilim ve Yanılgı*, İstanbul 1997.
- AKYÜZ, Yahya: "Atatürk'ü Yetiştiren Öğretmenlerden Birkaçı", *Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu (9-10 Nisan 1981) Bildirileri*, Ankara 1981, s. 109.
- ARIBURNU, Kemal: *Atatürk ve Çevresindekiler*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1995.
- ARİF HİKMET: *Bursa Seyahati*, Yay. Haz. Nezaket Özdemir, İstanbul 2008.
- AVCI, Cemal: "İzmir Suikastı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: IX, Sayı: 28, Ankara, Mart 1994, s. 98.
- BAŞAR, Ahmet Hamdi: *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, İstanbul 1945.
- BAŞGİL, Ali Fuat: "Esas Teşkilat ve Siyasî Rejim", *Milletlerin Hukuki Hayatı (Kolektif Eser)*, İstanbul 1940, s. 12.
- BAYKAL, Adnan Nur: *Mustafa Kemal Atatürk'ün Liderlik Sırları*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 2009.
- BOLAT, Bengül Salman: *Millî Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)*, Hacettepe Ün. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2007.
- BORAK, Sadi: *Atatürk'ün Resmî Yayınlarına Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1955.
- CAHİT, Hüseyin: "Yaşasın Cumhuriyet!", *Tanin*, 31 Ekim 1923.
- ÇAYCI, Abdurrahman: "Atatürk, Bilim ve Üniversite", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 10, Atatürk Araştırma Merkezi Bşk.lığı, Ankara 1987, s. 63.
- DEMİRTAŞ, Bahattin - ULUSOY, Kadir: "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İki Önemli Kültür Politikası: Halk Evleri ve Millet Mektepleri", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Resad Genç Özel Sayısı*, Cilt: 29, Ankara 2009, s. 1194.
- DOĞAN, İsmail: "Çağdaş Liderlikte Sosyolojik Boyut ve Atatürk", *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi (12-16 Kasım 2007) Bildirileri*, Cilt: II, Atatürk Araştırma Merkezi Bşk.lığı Yay., Ankara 2010, s. 2425-2433.
- DOĞRAMACIOĞLU, Hüseyin: *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme*, Hacettepe Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.
- DURSUÑOĞLU, Cevat: *Millî Mücadele'de Erzurum*, İstanbul 2000.
- EBUZZİYA, V.: "Efendiler Devletin Adını Taktınız, İşleri Düzeltilecek misiniz?", *Tevhid-i Efkâr*, 31 Ekim 1923.
- ERASLAN, Cezmi: "Atatürk'ün Halkçılık İlkesi ve Demokrasi Anlayışı", *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri Sempozyumu Bildirileri*, ATAM Yay., Ankara 2010, s. 57.
- ERHAT, Azra: *Osmanlı Münevverinden Türk Aydınına*, Can Yayınları, İstanbul 2003.
- FROMKİN, David: *Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? (1914-1922)*, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1993.
- GEMALMAZ, Mehmet Semih: "Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de İnsan Haklarının Gelişmesi", *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri Sempozyumu Bildirileri*, ATAM Yayınları, Ankara 2010, s. 215-216.
- GİRİTLİ, İsmet: "Atatürkçü Çağdaşlaşmada Bilim ve Teknoloji", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 8, Atatürk Araştırma Merkezi Bşk.lığı, Ankara 1987, s. 359-370.
- GÜLER, Ali: "Dönüştürücü (Transformational) Liderlik Kavramı ve Dönüştürücü Lider Olarak Atatürk", *Atatürk Haftası Armağanı Dergisi*, Sayı: 27, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2000, s. 15-22.
- _____ : "Atatürk'ün Yetişmesi ve Kişiliğini Etkileyen İnsanlar, Olaylar, Düşünceler", *Atatürkçülük Konferansları I*, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, s. 187.
- _____ : *Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara 2003, s. 55.
- İMECE, Mustafa Selim: *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1959.
- İNAN, Ayşe Afet: *Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbat Hatıraları*, Ankara 1991.

- _____ : *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Ankara 1996.
- İstihbarat Müdüriyeti, *İzmir Yollarında*, Yay. Haz. Mehmet Önder, Ankara 1989.
- KANDEMİR, Feridun: *İzmir Suikastının İç Yüzü*, Cilt: I, İstanbul 1955.
- KANSU, Mazhar Müfit: *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt: I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1966; Ankara 1988.
- KARAL, Enver Ziya: *Atatürk'ten Düşünceler*, İş Bankası Yayınları, Ankara 1969.
- _____ : "Atatürk ve Devrim", *Konferanslar ve Makaleler*, Ankara 1980, s. 5-9.
- KİLİ, Suna - GÖZÜBÜYÜK, Şeref: *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara 1982.
- MANGO, Andrew: "Atatürk'ün Uygarlık Anlayışı ve Bugünkü Dünya", *Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998, s. 479.
- NADİ, Yunus: *Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul 1978.
- NUTKU, Özdemir: "Atatürk'ü Anlamak", *Türkiye Cumhuriyeti'nin 80. Yılı Armağanı Atatürk ve Atatürkçü Düşünce*, Gen.kur ATASE Bşk.lığı Yay., Ankara 2003, s. 12.
- ÖNDER, Mehmet: *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Ankara 1975.
- ÖKTE, Ertuğrul Zekai: *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurt Gezileri (1922-1938)*, Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.
- ÖZDEMİR, Hikmet: *Atatürk'ün Liderlik Sırları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006.
- ÖZGİRAY, Ahmet: "Lozan'dan Cumhuriyet Rejimine Giden Yol", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 34, Cilt: XII, Mart 1996, s. 149-159.
- ÖZKAYA, Yücel: *Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, ATAM Yay., Ankara 1989.
- POPPER, Karl R.: *Açık Toplum ve Düşmanları*, (Çev. Harun Rızatepe-Mete Tunçay), Liberte Yayınları, Ankara 2008.
- Reisicumhur Hazretlerinin 1340 (1924) Sonbahar Seyahatleri*, Haz. Tevfik (Bıyıklıoğlu), Basın-Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1925.
- SEVÜK, İsmail Habip: *O Zamanlar (1920-1923)*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939.
- _____ : *Atatürk'le Beraber*, Yay. Hz. Lütfi Tınç, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2008.
- SHERRILL, General Charles: *Üç Adam: Kemal Atatürk, Roosevelt, Mussolini*, (Çev. Cemal Bükerman), İstanbul 1937.
- SÖNMEZ, Cemil: *Atatürk'ün Yetişmesi ve Öğretmenleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan: "Cumhuriyet Nasıl İlan Edildi?", *Ülkü Mecmuası*, Ankara, II. Teşrin 1935, s. 199-200.
- ŞİMŞEK, Hasan: *21. Yüzyılın Eşiğinde Paradigmalar Savaşı, Kaostaki Türkiye*, İstanbul 1997.
- TAMER, Aytül: *İrade-i Milliye: Milli Mücadelenin İlk Resmi Yayın Organı*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2004.
- TINÇ, Lütfi: "İsmail Habip Sevük'ün Atatürk Makaleleri", *İsmail Habip Sevük, Atatürk'le Beraber*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008, s. VIII.
- TURAL, Mehmet Akif: "Cumhurbaşkanı Halkın Arasında: Atatürk'ün Yurt Gezileri", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt: II, ATAM, Ankara 2002, s. 371.
- TÜRKMEN, Zekeriya: *Mütarekeden Milli Mücadeleye Mustafa Kemal Paşa (Ekim 1918-Ocak 1919)*, Bengi Yayınları, İstanbul 2010.
- _____ : "Mustafa Kemal Atatürk'e Tarihi Sevdiren Tarih Öğretmeni Topçu Kolağası Mehmet Tevfik (Bilge) Bey: Atatürk'ün Eğitimi ve Yetişmesine Etkileri", *10 Kasım Atatürk Haftası Armağanı Dergisi*, Sayı: 40, Genkur. ATASE Bşk.lığı Yay., Ankara 2013, s. 21-37.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt: II, Haz. Komisyon, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s. 32-33.
- UYAR, Hakkı: "Mahmut Esat Bozkurt", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 214-217.
- WEBSTER, Donald E.: *Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğleri*, Cilt: I, Boğaziçi Ün., İstanbul 1980, s. 8.
- YALMAN, Ahmet Emin: *Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt: 3, İstanbul 1970.
- YEŞİLKAYA, Neşe G.: "Halkevleri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 114.
- YETİŞGİN, Memet: "Atatürk'ün Örnek Kişiliğinde Görev ve Sorumluluk Anlayışı", *Türkiye Cumhuriyeti'nin 80. Yılı Armağanı Atatürk ve Atatürkçü Düşünce*, Gen.kur ATASE Bşk.lığı Yay., Ankara 2003, s. 108-115.